బడదీదీ

శరత్ చంద్ర చటర్జీ

రచితం

"చక్రపాణి"

అనువాదం

నాలుగణాలు

యువకార్యాలయం:

తెనాలి

యువానుబంధం

మొదటిముద్రణం : మార్చి 1939

వెయ్యి కాపీలు

లక్ష్మీ ప్రెస్, తెనాలి.

రెండుమాటలు:

"బడదీదీ" ని శరత్ బాబు చదువుకునే రోజుల్లో రాశారు. అప్పుడు వీరూ వీరి మేనమామలూ కలిసి "శిశు" అనే పేరుతో రాత పత్రిక ఒకటి ప్రకటనచేశారు. ఈరచన అందులోనే వెలువడింది.

"శిశు" ఎక్కువ రోజులు వెలువడ లేదు. పెద్దవారు చదువు పాడవుతున్న పని నణుగుతూ ఉండటం వల్ల ఆపివేశారు తర్వాత కొన్నాళ్ళకు "ఛాయ" అనే రాతపత్రికను వీరిమిత్రుల్లో ఒకరు లేవదీశారు. అందులో వీరిరచనలు ఎక్కువగా ప్రకటింప బడినవి. "భారతి" అనేప్రసిద్ధ మాస పత్రిక 1908 లో బడదీదిని 'శిశు' నుంచి ఎత్తి మరల ప్రకటించింది. ఈసంగతి శరత్ బాబుకు తెలియదు. వారికి ఇదిరాసిన గుర్తు కూడా లేదు. దేవదాసు, చంద్రనాథ వగైరా నవలలు కూడా చిన్నతనంలో రాసినవే, అంటే 14—24 ఏళ్ళకు మధ్యన.

ఆంధ్రా కే ఆలో, చంద్రనాథ, దేవదాస్, [illegible]కాంత, స్వామీ చరిత్రహీన వగైరా కథలను మూకీలుగా ఎప్పుడో తీశారు. తర్వాత న్యూథియేటర్సు వారు దేనాపావనా, (పూజారిణి, హిందీ) పల్లీసమాజ్, దేవదాస్ (హిందీ,అరవంలోకూడా) విజయా, గృహదాహ, (మంజిల్, హిందీ) టాకీలుగా తీశారు ఇంకో కంపెనీవారు 'పండిత మశాశు' కూడా తీశారు. ఇవన్నీ శరత్ బాబు జీవించిఉండగా తీసినవే. వారు చనిపోయినాక న్యూథియేటర్సువారు 'బడదీదీ' ని హిందీలోనూ బంగాలీలోనూ తీశారు. ఇప్పుడే విడుదల కూడా అయింది.

౧

ఈ ప్రపంచంలో ఒకరకం మనుష్యులున్నారు—వారు గప్పున మండనూవచ్చును, చప్పున చల్లారనూ వచ్చును. వారి వెనక సర్వకాలసర్వావస్థలయందూ ఒక మనిషి ఉండాలి—అవసరాన్నిబట్టి గడ్డి వేస్తూ ఉండటానికి.

స్త్రీలు ప్రమిద వెలిగించబోయే ముందు, తైలమూ వత్తితోపాటు దాంట్లో ఇంకో పూచికపుల్లకూడా వేస్తారు. దీపశిఖతగ్గిపోయేటప్పుడు ఈచిన్ని పుడక చాలా అవసరం, ఎగద్రోయటానికి; అది లేకపోతే తైలమూ వత్తీ ఉన్నప్పటికీ దీపం వెలగదు.

సురేంద్రుని ప్రకృతికూడా కొంతవరకు ఇలాంటిదే అతనికి బలమూ, బుద్ధీ, సాహసమూ—అన్నీ ఉన్నాయి. కాని ఏపనీ అతను ఒంటరిగా నెరవేర్చలేడు. కొంతపని అతను ఎంత ఉత్సాహంగా చేస్తాడో మిగతాది అంత వాలుమాలికగా వదలివేసి మొదలకుండా కూర్చుంటాడు. అప్పుడే

ఒక మనిషి అవసరం—అతన్ని పుంకొల్పటానికి.

సురేంద్రుని తండ్రి యు. పి. లో వకీలు. వంగదేశంతో అతనికి అంతగా సంబంధం లేదు. సురేంద్రుడు ఇక్కడనే యిరవయ్యో యేట ఎం. ఏ. ప్యాసయ్యాడు—కొంత స్వశక్తితోటీ, కొంత మారుతల్లి ప్రోద్బలం వల్లా! ఆ మారుతల్లికూడా ఇతని వెంట ఎంతగా పడుతూ ఉండేదంటే—అనేక సమయాల్లో సురేంద్రుడు తనకేమైనా స్వాధీనతా లున్నాయా అని సందేహిస్తూ ఉండేవాడు! సురేంద్రుడనే పేరుగల స్వతంత్రజీవి ఏదీ ఈజగత్తులో నివసించటం లేదు; విమాత ఇచ్ఛయే ఒకమనిషిరూపం ధరించి పనిపాటలూ, తిండితిప్పలూ, చదువుసంధ్యలూ, ప్యాసుకావటమూ మొదలగు పనులు నిర్వర్తిస్తూ ఉంటుంది! ఈ మారుతల్లి—తన సంతానం మీద కొంత ఉదాసీనత చూపించినా—సురేంద్రుని సంరక్షణలో మాత్రం లోటు ఉంచేది కాదు. ఇలాంటి కర్తవ్యపరాయణురాలైన స్త్రీశాసనంలో ఉండి సురేంద్రుడు చదువయితే నేర్చుకున్నాడు; కాని స్వావలంబనం మాత్రం నేర్చుకోలేదు. తనమీద అతనికి విశ్వాసం లేదు. ఏపని కూడా తనవల్ల చక్కగా నెరవేరుతుందనే నమ్మకం అతనికి లేదు. ఎప్పుడేది అవసరమో, ఎప్పుడేది చేయాలో కూడా అతనికి తెలియదు—ఇతరుల మీద పూర్తిగా ఆధారపడి ఉండేవాడు. జ్ఞానం వచ్చినప్పటినుంచీ ఈపదిహేను సంవత్సరాలూ విమాత మీదనే భారం వేసి గడిపాడు.

మారుతల్లి యితనికి బోలెడు చాకిరి చేస్తూ ఉండేది.

ఇరవైనాలుగు గంటల్లో ఇరవైరెండు గంటలు తిరస్కారమూ, తిట్లూ, ప్రశ్నలూ, దెబ్బలూ, మూతివిరుపులూ సహించడమే కాకుండా పరీక్ష ఇంకా సంవత్సరమున్న దనగానే, సురేంద్రుని రాత్రంతా చదివించటంకోసం ఆమె తన నిద్రసుఖాన్నికూడా విసర్జించేది. సవతికొడుకు కోసం ఎవరింత ప్రయాసపడతారు? ఇరుగు పొరుగు అమ్మలక్కలు—ఈవిషయంలో మాత్రం — ఆమెను వేకగ్రీవంగా మెచ్చుకొనేవారు కారు.

ఆమెకు సురేంద్రునిపై ఆంతరంగిక ప్రేమ ఉండేది. తిట్లూ, తిరస్కారాలు అయిపోయినాక సురేంద్రుని కళ్ళ వెంట నీళ్ళు కారేవి. మారుతల్లి అది జ్వరానికి పూర్వ లక్షణమని గ్రహించి, మూడురోజులవరకూ సగ్గుబియ్యపు జావ ఇచ్చేది. మానసిక ఉన్నతినిగురించీ, విద్యావిషయంలోనూ ఆమెదృష్టి మహాతీక్షణంగా ఉండేది. సురేంద్రుని ఒంటిమీద శుభ్రమైనవికానీ, లేక ఆధునిక పద్ధతిలోఉన్నవికానీ దుస్తులు కనపడగానే, అతనికి షోకూ దర్జా బలిసిపోతున్నదని గ్రహించి, తక్షణమే అతని దుస్తులు రెండు మూడు వారాలవరకూ చాకలియింటికి పోనివ్వకుండా నిషేధించేది.

ఈవిధంగా సురేంద్రుడు కాలయాపన చేస్తున్నాడు. ఇలాంటి ప్రేమపూరితమైన కాపుదలలో పెరుగుతూ ఉండటంచేత, అప్పుడప్పుడు అతనికి జీవితంమీద నిరాశ కలుగుతూ ఉండేది. అందరూకూడా తమజీవితం ఇలాగే గడుపుతూ ఉంటారు కాబోలని ఒకొక్కప్పుడు తృప్తి పడు

తూండేవాడు. కాని అతని మిత్రులు వూరుకోనేవారు కారు. ఏదో ఒకటి అతని బుర్రకు ఎక్కించి పోతూ ఉండేవారు.

ఒకరోజున ఇలాంటిదే జరిగింది. అతని మిత్రుడు ఒకడు—'నీవంటి బుద్ధిమంతుడు విదేశాలకు వెళ్ళితే ఉన్నతి పొందటానికి ముందు చాలా అవకాశమున్నది. స్వదేశం తిరిగివచ్చినాక అనేకమందికి ఉపకారాలు చేయవచ్చు' నని సలహా యిచ్చాడు. సురేంద్రునికి ఈసలహా నచ్చింది. వన్యపక్షి కంటె పంజరంలోని పక్షే ఎక్కువ కొట్టుకు లాడుతూ ఉంటుంది. సురేంద్రుడు కల్పనా నేత్రంతో ముక్తవాయువునూ, స్వాధీనతా ప్రకాశాన్నీ కొద్దిగా చూడగలిగాడు. దానికే అతని పరాధీనప్రాణం ఉన్మత్తునివలె రెపరెప కొట్టుకుంటూ పంజరంలో తిరగ నారంభించింది.

సురేంద్రుడు తండ్రి దగ్గరకు వచ్చి తన్ను విదేశాలకు పంపించమని అడిగాడు. అక్కడికి వెళ్ళితే తానింకా ఉచ్ఛస్థితిలోకి వస్తానని కూడా చెప్పాడు. తండ్రి "ఆలోచించి చూస్తా" నన్నాడు. కాని మారుతల్లికి ఏమాత్రమూ యిష్టం లేదు. ఆమె తండ్రి కొడుకుల మధ్యకు తుపాను వలె వచ్చి అట్టహాసం చేస్తూ అన్నది:

"అయితే నన్నుకూడా విదేశాలకు పంపండి! లేకపోతే సురోను ఎవరు చూస్తారు? అన్నం తినటం, బట్ట కట్టుకోవటం కూడా చాతకానివాణ్ణి కానిచోటికి ఎలా పంపుతారు? బగ్గీ గుర్రాన్నిపంపినా ఒకటే వాణ్ణిపంపినా ఒకటే! గుర్రం కనీసం ఆకలి అవుతున్నదో నిద్రవస్తున్నదోనన్నా తెలుసు

కుంటుంది... మీా సురోకు అనికూడా తెలియదు!" — తర్వాత మళ్లీ నవ్వు.

అతిగా నవ్వటం చూచి సురేంద్రుని తండ్రి చాలా సిగ్గు పడ్డాడు. సురేంద్రునికూడా ఈతథ్యాన్ని ఖండించలేమని తెలుసుకొని విదేశాలకు పోవాలనే ఆశ వదలిపెట్టాడు. అతని మిత్రుడు ఇది విని చాలా చింతించాడు. కాని విదే శాలకు పోయే సదుపాయమేదీ చేయలేకపోయాడు. ఆఖ రికి అతను తేల్చిం దేమంటే:

"ఇలా పరాధీనంగా ఉండటంకంటే బిచ్చమెత్తుకు తినటం మంచిది. అయినా నీలాగా 'మెమ్మె' ఫస్టున ప్యాసయిన కుర్రవాడు బిచ్చమెత్తాల్సిన అవసరం ఉండ దని నా నమ్మకం," అని.

సురేంద్రుడు ఇంటికివచ్చి ఈ సంగతే ఆలోచిస్తూ కూర్చున్నాడు. ఆలోచించినకొద్దీ అతనికి మిత్రుడు చెప్పినమాటలే సాగా కనిపించినవి. బిచ్చమెత్తుకు తిన టమే మంచిది! అందరూ విదేశాలకు పోలేనిమాట నిజమే; కాని ఈ విధంగా జీవన్మృతునివలె దినాలు ఎవ్వరూ గడు పుతూ ఉండరు!

ఒకనాటి అర్థరాత్రి స్టేషనుకువచ్చి కలకత్తాకు టికెట్టు తీసుకొని బండిలో కూర్చున్నాడు. అప్పుడే తండ్రికి ఒక ఉత్తరంకూడా వ్రాశాడు:— తను కొన్నాళ్ళపాటు ఇల్లు వదలి పెట్టుతున్నాడు. వెదకటం అనవసరం. ఒకవేళ జాడ తెలిసినాగానీ తను యింటికి వస్తాడన్న నమ్మకం ఉంచ నక్కరలేదు!

సురేంద్రుని తండ్రి ఉత్తరం భార్యకు చూపించాడు.

"సురో యిప్పుడు మనిషి అయ్యాడు. విద్య నేర్చుకున్నాడు; రెక్కలు వచ్చినవి—ఇప్పుడు ఎగిరి పోకపోతే యింకెప్పుడు ఎగిరిపోతాడు?" అన్నది మాయతల్లి.

అయినా తండ్రి చాలా వెదకించాడు. కలకత్తాలో ఉన్న మిత్రులందరికీ జాబులు వ్రాశాడు. కాని ఏమీ ప్రయోజనం లేకపోయింది. సురేంద్రుని జాడ చిక్కనే లేదు.

౨

జనసంకులమైన కలకత్తా రాజవీధిలో ప్రవేశించి సురేంద్రుడు తన పొరపాటును గుర్తించాడు. ఇక్కడ తాను తిరస్కరించాలన్నా ఎవ్వరూ లేరు. రాత్రింబగళ్లు తన్ను శాసించే వారూ యెవ్వరూ లేరు. ముఖంవాడిపోయినా చూసేవాళ్ళు లేరు; ముఖంమాడ్చుకున్నా లక్ష్యపెట్టేవాళ్ళు లేరు. ఇక్కడ ఎవర్నివారు చూసుకోవలసిందే. ఇక్కడ బిచ్చం దొరుకుతుంది, కరుణకు స్థానమున్నది; ఆశ్రయం కూడా చిక్కుతుంది కాని తనకై తాను ప్రయత్నించాలి. తమకుతామై వచ్చి ఎవ్వరూ జోక్యం కలిగించుకోరు.

తనకుతానుపోవటం, ఆశ్రయం వెతుక్కోవటం,సురేంద్రుడు ఇక్కడకు వచ్చిన తర్వాతనే నేర్చుకున్నాడు. ఆకలికీ నిద్రకూ మధ్యఉన్న కొద్ది తేడా కూడా తను ఇక్కడకు వచ్చిన తర్వాతనే తెలుసుకున్నాడు.

ఇల్లు వదిలి చాలకాలమైంది. ఎప్పుడూ తిరుగుతూ ఉండటంచేత శరీరము అలిసిపోయింది, తెచ్చిన డబ్బుకూడా నిండుకోవటానికి సిద్ధంగా ఉన్నది; దుస్తులు మురికి అయి చిరిగిపోవటానికి సిద్ధంగా ఉన్నవి; రాత్రిళ్ళు తలదాచుకోవటానికి ఠికానా లేదు. ఇంటికి ఉత్తరం వ్రాయాలంటే ఎంతో సిగ్గుగా ఉండేది. సురేంద్రుని కళ్ళలో నీరు తిరిగింది. మారుతల్లి స్నేహరహిత వదనం తలపుకు వచ్చినపుడు అతనికి ఇంటికి వెళ్ళాలనే కోరిక అడుగంటేది. ఒకప్పుడు అక్కడ ఉన్నట్లు అనుకోవటానికే భయపడేవాడు.

ఒకరోజున తనవంటి దరిద్రుని ఇంకొకడిని చూచి — "ఏం, బాబూ! నీకిక్కడ తిండి ఎలా దొరుకుతున్నది?" అని అడిగాడు.

ఆవ్యక్తి కాస్త మందమతి. లేకపోతే ఎగతాళి చేసేవాడే! "చాకిరి చేసుకు తింటాను! కలకత్తాలో పనులకేమి తరుగు!" అని జవాబిచ్చాడు.

"నాకూడా ఏదన్నా పని చూపిస్తావా?"

"నీకేంపని చేతనవు?"

సురేంద్రునికి ఏపనీ చాతకాదు. అందుకని ఏమి చెప్పాలా అని ఆలోచిస్తున్నాడు.

"నువ్వు కులీనుడవా?"

సురేంద్రుడు అవునన్నట్లు తల ఊపాడు.

"అయితే చదువెందుకు నేర్చుకోలేదు?"

"నేర్చుకున్నాను."

ఆవ్యక్తి కొంచెం ఆలోచించి "అయితే ఆ ఇంటికిపో,

అక్కడ పెద్దజమీందా రున్నాడు. ఏదో ఒకపని చూపి స్తాడు," అని చెప్పి వెళ్ళిపోయాడు.

సురేంద్రుడు సింహద్వారముదాకా వచ్చి ఆగిపోయాడు. మళ్లీ వెనక్కు వచ్చాడు. ఇలా ఒకటి రెండుసార్లు చేశాడు. ఆరోజున అతనివల్ల ఏమీ కాలేదు. మర్నాడు కూడా ఈవిధంగానే గడిచింది. ఈరెండు రోజులూ కొంత సాహసం సమకూర్చుకొని మూడోనాడు లోపల ప్రవే శించాడు. లోపలఉన్న సేవకుడు "ఏం కావాలి?" అని ప్రశ్నించాడు.

"బాబు-"

"బాబుగారు ఇంట్లో లేరు."

సురేంద్రుని ముఖం ఆనందంతో వికసించింది. ఒక మహాకఠిన కార్యంనుంచి అతడు విముక్తి పొందాడు. బాబు గారు ఇంట్లో లేరట! తన చాకిరీసంగతీ, తన దుఃఖగాధా వినిపించవలసి నాలేదు. ఇదే అతని సంతోషానికి కారణం.

సురేంద్రుడు ద్విగుణితోత్సాహంతో దుకాణానికి తిరిగివచ్చి కడుపునిండా మిఠాయి తిన్నాడు. ఇక ఆవా ళంతా మహా ఆనందంతో తిరుగుతూ—రేపు ఏవిధంగా సంభాషణ మొదలుపెట్టితే తనపని సానుకూల మవుతుందా అని ఆలోచించ నారంభించాడు.

మరునాడు అతనికి ఉత్సాహ మంతగా లేదు. ఇల్లు దగ్గ రికు వచ్చినకొద్దీ, తిరిగిపోవాలనే కోరిక అతనిలో ప్రబ లం కాసాగింది. మెల్లగా సింహద్వారం దగ్గరికి వచ్చి ఆగి పోయాడు. లోపలకు పోవటానికి కాళ్లు మొండికివేసినవి.

తనకోసం ' తాను వచ్చినట్టుగా అతనికేమాత్రమూ తోచటం లేదు. ఎవరో అతన్ని బలవంతాన పంపినట్టుగా ఉన్నది. ఎక్కువసేపు ద్వారంవద్ద వేచిఉండలేక ఇంట్లో ప్రవేశించాడు. మరల ఆభృత్యుడే తారసిల్లాడు.

"బాబుగారు ఇంట్లోనే ఉన్నారు. చూస్తారా?"

"ఆఁ," అన్నాడు సురేంద్రుడు.

"అయితే రండి."

పోవటం ఇంకా కష్టం. జమీందారుగారి ఇల్లు చాలా పెద్దది. పాశ్చాత్యపద్ధతిని అలంకృతమై ఉన్నది. చాలా గదులు—అంతటా పాలరాళ్లుపరచి ఉన్నాయి. విద్యుద్దీపాలతో ప్రతిగదీ శోభిల్లుతూ ఉన్నది. గోడలకు పెద్దఅద్దాలు, ఎన్నో తైలచిత్రాలు, ఎన్నో ఫొటోలు. ఇవి ఇతరులకు ఎలా ఉన్నా సురేంద్రునికి మాత్రం క్రొత్తకాదు. కారణం అతని తండ్రి ఇల్లుకూడా దరిద్రుని కుటీరంకాదు; కనీసం, అతను దరిద్రుని ఆశ్రయంలో పెరగలేదు. సురేంద్రుడు తాను చూడబోయే, వినయవిన్నపాలు చేయబోయే వ్యక్తినిగురించే ఆలోచిస్తున్నాడు. అతను ప్రశ్నిస్తే తాను ఏమి జవాబివ్వాలి?

ఇంక ఆలోచించటానికికూడా వ్యవధిలేదు. యజమాని ఎదురుగా కూర్చుని ఉన్నాడు—"ఏంకావాలి ?" అని సురేంద్రుని ప్రశ్నించాడు.

మూడురోజులనుంచీ శ్రమపడి ఆలోచించుకొన్న సంగతులన్నీ మరచిపోయి సురేంద్రుడు "నేను—నేను—" అని తడబడ్డాడు.

జమీందారుగారి పేరు ప్రజారాజ లాహిరి. తల నెరసింది. అకాలవర్షంకాదు [illegible] పండింది. ధనవంతుడు. బోలెడు ప్రపంచం చూశాడు. [illegible] కనే, విప్లవ, సురేంద్రుని చాలాభాగం అర్థం [illegible] "[illegible], బాబూ! ఏం కావాలి నీకు?" అని అడిగాడు.

"ఏదన్నా ఒక—"

"ఒక ?"

"పని—"

ప్రజారాజబాబు [illegible] చేసి "నేను పని చూపిస్తా నని నీకెవరు చెప్పారు?" అని అడిగాడు.

"కోర్టులో ఒక పని [illegible] అడిగాను. అతనే మీ దగ్గరికి పొమ్మన్నాడు."

"అలాగా! మీ [illegible] ?"

"పడమటి"

"అక్కడ ఎవరున్నారు ?"

"సురేంద్రుడు చెప్పాడు.

"నీతండ్రి ఏమి చేస్తూ ఉంటాడు ?"

సురేంద్రుడు [illegible] ఇప్పుడే శాస్త్ర నేర్చుకున్నా— '[illegible] చాకిరి,'" అన్నాడు నవ్వుకొంటూ.

"దానితో గడపటం లేని నువ్వుకూడా సంపాదించ టానికి వచ్చావా ?"

"ఆఁ."

"ఇక్కడ ఎక్కడ ఉంటున్నావు ?"

"ఫలానిచోటని లేదు. అక్కడా, అక్కడా—"

వ్రజబాబుకు కనికరం కలిగింది. సురేంద్రుని దగ్గర కూర్చోబెట్టుకొని, "నీవింకా కుర్రవాడివి. ఈవయస్సులోనే ఇల్లు వదలవలసివచ్చినందుకు నాకు చాలా చింతగా ఉంది. నీకేమీ పని చూపించలేను కాని, దారికే సదుపాయం మాత్రం చేయగలను," అన్నాడు.

సురేంద్రుడు— "చిత్తం," అని వెళ్ళుతూ ఉండటం చూచి వ్రజబాబు అతన్ని పిలిచి— "ఇక అడగవలసిం దేమీ లేదా?" అని అడిగాడు.

సురేంద్రుడు విస్తుపోయి అలాగే నిలబడిపోయాడు.

"ఇప్పుడు ఎక్కడకు వెళ్తావు?" అన్నాడు నవ్వుతూ వ్రజబాబు.

"ఏదన్నా ఒక దుకాణానికి."

"అక్కడే భోంచేస్తావా?"

"రోజూ అలానే చేస్తున్నాను."

"నువ్వు ఎందాకా చదివావు?"

"ఏదో కొద్దిగా—"

"మా అబ్బాయికి చదువు చెప్పగలవా?"

సురేంద్రుడు మహాసంతోషంతో— "ఆ," అన్నాడు.

వ్రజబాబు మళ్ళీ నవ్వాడు; దుఃఖంచేతా, దారిద్ర్యం మూలానా అతని బుర్ర చెడిపోయి ఉంటుందని మన స్సులో అనుకున్నాడు. ఎవరికి చదువు చెప్పాలో, ఏమి చదువు చెప్పాలో తెలుసుకోకుండానే అంతగా సంతో షించటం వెర్రివాని లక్షణం అనుకొన్నాడు— "వాడు

బి. ఏ. చదువుతున్నానంటే నువ్వు వాడికి ఎలా చెప్ప
గలవు?" అని అడిగాడు.

"ఏదో విధంగా—" అన్నాడు సురేంద్రుడు గంభీరంగా.

వ్రజబాబు ఇకేమీ అడగలేదు. నౌకర్ని పిలిచి—
"బంకూ, ఈ బాబుకు, ఉండేటందుకు ఒకగది చూపించి,
స్నానం, భోజనాలసంగతి చూడు!" అని చెప్పి సురేంద్రుని
వంక చూచి, "నువ్వు మా ఇంట్లోనే ఉండు. పనిదొరికే
టంతవరకూ నువ్విక్కడ స్వేచ్ఛగా ఉండవచ్చు" అన్నాడు.

వ్రజబాబు భోజనం చేయబోయినప్పుడు పెద్దకుమార్తె
మాధవిని పిలిచి—"అమ్మా, ఇవ్వాళ మనఇంట్లో ఒక
దీనుడికి చోటిచ్చాను," అన్నాడు.

"ఎవరు, నాన్నా?"

"పాపం, ఎవరో దీనుడు. అతన్ని గురించి అంతకంటే
ఎక్కువ నాకేమీ తెలియదు. కొద్దిగా చదివిన వాడి
లాగానే కనపడుతున్నాడు. ఎలాకనుక్కున్నానంటే, మీ
అన్నయ్యకు చదువుచెప్పాలన్నాకూడా ఒప్పుకున్నాడు.
బి. ఏ. కుర్రవాడికి చదువుచెప్ప సాహసించినవాడు కనీ
సం, మీ చెల్లికి చదువు చెప్పలేకపోతాడా? ప్రమీలకు
ఇతన్నే పంతులుగా నియమించాలని ఉన్నది."

మాధవి అడ్డుచెప్పలేదు.

సాయంకాలం వ్రజబాబు సురేంద్రుని పిలిపించి ఈ
సంగతి చెప్పాడు. మర్నాటినుంచీ ప్రమీల సురేంద్రుని
వద్ద చదవ నారంభించింది.

ప్రమీలకు ఏడో ఏడు. ఫస్టురీడరు చదువుతూ ఉన్నది.

మాధవి అక్కయ్యవద్ద "కప్ప" పాఠంవరకు చదువు కున్నది. ఆఅమ్మాయి పుస్తకాలూ, పలకా, బలపమూ, బొమ్మలూ, పిప్పరమెంటుబిళ్లలూ వగైరా పరికరాలతో చదవటానికివచ్చి కూర్చున్నది.

"Do not move—కదలవద్దు." అని సురేంద్రుడు చెప్పాడు.

ప్రమీల—"Do not move—కదలవద్దు," అని చదువనారంభించింది.

తర్వాత సురేంద్రుడు పలకా బలపమూ తీసుకొని లెఖ్ఖలువేస్తూ కూర్చున్నాడు. 'ప్రాబ్లం' తర్వాత 'ప్రాబ్లం' 'సాల్వు' అవుతూఉన్నది. గడియారము ఏడు, ఎనిమిది, తొమ్మిది కొట్టింది. ప్రమీల కాసేపు అటూ ఇటూ జరుగుతూ, బొమ్మలపుస్తకం తిరగవేస్తూ, పండు కొంటూ లేస్తూ, పిప్పరమెంటు బిళ్లలు చప్పరిస్తూ, 'కప్ప' ఒంటిమీద సిరా పూస్తూ, అప్పుడప్పుడు—"Do not move—కదలవద్దు." అని పల్లిస్తూ—ఉంది.

"మాస్టరుగారూ, వెళ్లిపొమ్మంటారా?" అని చాలా సేపటికి ప్రమీల అడిగింది.

"వెళ్ళు."

ఉదయం ఈవిధంగా గడుస్తుంది. కాని సాయంత్రం కార్యక్రమంవేరు. ఉద్యోగం కోసం వ్రజబాబు ఇద్దరు ముగ్గురు పెద్దమనుష్యుల పేర ఉత్తరాలు వ్రాసి ఇచ్చాడు; సురేంద్రుడు అవి జేబులో పెట్టుకొని బయలుదేరి వెళ్లాడు. ఎంతో వెదకి వాళ్ళఇళ్ల దగ్గిరికి పోయి నిలబడి ఏమేడ

ఎన్ని అంతస్తులద్దేనదీ బయటవైపుకు ఎన్ని వాకిళ్ళున్నదీ, ఎన్ని కిటకీలున్నదీ, ఇంటిముందు లాంతరు స్తంభం ఉన్నదీ లేనిదీ—చూచి జ్ఞాపకుంకే వరకు ఇంటికి చేరుకుంటాడు.

కలకత్తా వచ్చినాక సురేంద్రుడు చాలా పుస్తకాలు కొన్నాడు. వచ్చేటప్పుడు ఇంటివద్దనుంచి కూడా కొన్ని తెచ్చుకున్నాడు. రాత్రిపూట విద్యుద్దీపపు కాంతిలో అవే చదువుకుంటాడు. వ్రజబాబు ఎప్పుడైనా ఉద్యోగం విష యమై ప్రస్తావించితే, మాట్లాడకుండానైనా ఊరుకునేవాడు, లేదా ఆవ్యక్తులు కనపడలేదనైనా చెప్పేవాడు.

3

వ్రజబాబు భార్య చనిపోయి ఇప్పటికి నాలుగు సంవ త్సరాలైంది. వృద్ధాప్యంలో ఈదుఃఖాన్ని వృద్ధులు గ్రహించవలసిందే. ఈ దుఃఖ మిలా ఉండగా, గోరుచుట్టు మీద రోకలిపోటువలె, వారి ప్రియ పుత్రిక మాధవి పద హారో యేట విధవ అయింది. ఈఘటన వ్రజబాబు శరీరంలోని సగం రక్తాన్ని పీల్చివేసింది. సాటివారిని లెఖ్ఖచేయకుండా చాలాకోరికతో కుమార్తె వివాహం చేశాడు. వారికి బోలెడు డబ్బున్నది. అందుచేత, కుర్రవాని ఆస్తిపాస్తుల సంగతి విచారించలేదు. వారు చూచిందల్లా, కుర్రవాని చదువూ, రూపమూ, ప్రవర్తనా!— ఇవిచూసే మాధవి నిచ్చి పెళ్ళి చేశాడు.

పదకొండోయేట మాధవికి పెళ్లిఅయింది. మూడు సం

వత్సరాలు కాపురంసూడా చేసింది. ఆదరమూ, స్నేహమూ, ప్రేమా—సర్వమూ పొందింది కాని యోగీంద్రనాథుడే దక్కలేదు. సూఫీజీవితంలోని కోరికలన్నీ తుడిచివేసి, ప్రజాబాహుళ్యంలో కూడా గుచ్చి, అతడు స్వర్గం వెళ్లి పోయాడు. చనిపోయేముందు మాధవి చాలా ఏడుస్తూ ఉంటే... "మాధవీ, నిన్ను వదిలిపెట్టవలసి వచ్చిందనే నాకు చింత. నాకు చావంటే భయంలేదు నువ్వు కష్టపడతావనే నాకు దుఃఖంగా ఉన్నది. నిన్ను నేను ఆదరించలేక పోయాను!" అని ఓదార్చాడు.

కట్టతెగిన ప్రవాహంలాగా అశ్రుధార యోగీంద్రుని సుష్కవక్ష స్థలంమీదుగా ప్రవహింప నారంభించింది. మాధవి కన్నీటిధారను తుడుస్తూ - "మళ్లీనీపాదసేవ లభించినపుడు ఆదరింతువు గాని-" అని అన్నది.

"మాధవీ, నా సుఖంకోసం అర్పిస్తూ ఉన్న నీ జీవితాన్ని ఇతరులకు సుఖం చేకూర్చటంలో సమర్పించు. ఎవరిముఖం మలినంగా కనపడుతుందో, వారి ముఖాలు ప్రఫుల్లితం చేయటానికి ప్రయత్నించు. ఇంకా ఏమి చెప్పేది, మాధవీ!" మళ్లీ అశ్రువులు కార్చాడు. మాధవి చీరె చెరగుతో ఒత్తింది.

"సన్మార్గంలో ఉండు. నీ పుణ్యంవల్లనే నన్ను తిరిగి పొందుతాను."

మాధవి అప్పటినుంచీ పూర్తిగా మారిపోయింది. ఆమెలో కాస్తాకూస్తా ఉన్న క్రోధాన్నీ, హింసనూ, ద్వేషాన్నీ, భర్త చితాభస్మంతో పాటు ఈ జీవితాని కం

తకూ గంగలో కలిపింది. ఈ జీవితంలో ఎన్నో కాంక్షలు, ఎన్నోకోరికలు! విధవ అయినంతమాత్రంచేత అవి పోవు. అందుచేతనే మాధవి అప్పుడప్పుడూ భర్తచెప్పిన మాటలు తలపుకు తెచ్చుకొంటుంది. వారు లేనప్పుడు ఇవన్నీ ఎందుకు? ఎవరికోసమై ఇతరులను హింసించాలి? ఎవరికోసమై ఇతరుల కళ్లవెంట నీరుకార్పించాలి? అసలు, ఇటువంటి హీనప్రవృత్తులు ఆమెలో ఎప్పుడూ లేవు. గొప్ప ఇంటిపిల్ల - ఆమెకు తీరని కోరికలంటూ లేవు; హింసా ద్వేషాలు ఆమె ఎరగనే ఎరగదు.

ఆమె ఉద్యానవాటికలో అనేక పుష్పాలు వికసించేవి. పూర్వం ఆ పుష్పాలను దండగుచ్చి భర్త మెడలో వేసేది. ఇపుడు భర్తలేడు. అలాగని ఆమె పూలచెట్లను కొట్టి వేయలేదు. ఇప్పుడుకూడా వాటిన పూలు పూస్తున్నవి. భూమిమీద రాలిపడుతున్నవి. ఇప్పుడామె పూల గుచ్ఛని మాట సత్యం; కాని పోగుచేసి, దోసెళ్ళతో దీనులకు పంచి పెడుతూఉంటుంది. లేనివారికల్లా ఇస్తుంది. కొంచెం కూడా కృపణత్వం లేదు, ముఖవికృతి లేదు.

వ్రజబాబుభార్య చనిపోయిన నాటినుంచీ, కుటుంబంలో ఒక క్రమపద్ధతి ఏదీలేదు. ఎవరిగొడవలో వారుండేవారు. ఒకర్ని ఒకరు చూసేవారు కాదు; ఒకరి కొకరు తోడ్పడే వారు కాదు! అందరికీ తలా ఒక నౌకరూ ఉండేవాడు. నౌకర్లే వాళ్ళవాళ్ళ యజమానుల పనులు చూస్తూ ఉండే వాళ్ళు. వంటశాలలో వంటవారు వంటచేసేవారు. పెద్ద అన్నసత్రంలో వలె ఆకులు పరుచుకొని అందరూ కూర్చునే

వారు. దొరికినవారికి దొరికేది—లేనివారికి లేదు. దొర కనివాడిగతి విచారించేవాడే లేడు. కాని ఏనాడైతే మాధవి భాద్రపదమాసపు నిండుగంగ వంటి రూపమూ, స్నేహమూ, మమతతో తండ్రియింటికి వచ్చిందో—ఆనాటినుంచీ ఈ కుటుంబంలో మళ్ళా కొత్తవసంతం అంకురించింది. ఇప్పుడు అందరూ 'బ డ దీ దీ' అనేవారే, అందరూ మాధవి అనేవారే—ఇంటి పెంపుడుకుక్కతోసహా పొద్దుక్రుంకే లోపల ఒకమాటు 'బడదీ'ని చూడాలనేదే! ఇంతమందిలో ఆమె ఒక్కతే స్నేహమయి; సర్వమయి! ఇంటి యజమాని దగ్గరనుంచి మేనేజరు, గుమస్తా. దాసదాసీలు, అందరూ బడదీదీని తలచేవారే! అందరూ ఆమెమీద ఆధారపడి ఉండేవారే! ఏకారణంవల్లనైనా కానీండి, 'బడదీదీ' మీద తమకు ఒక హక్కు ఉన్నదని అందరూ ఎంచేవారు. స్వర్గంలో ఉండే కల్పతరువును మనము ఎప్పుడూ చూడ లేము, చూస్తామో లేదో కూడా మనము ఖచ్చితంగా చెప్ప లేము. కాని వ్రజబాబు కుటుంబంలో వుండే వ్యక్తులకు మాత్రం ఒక కల్పతరువు లభించింది; క్రిందకుపోయి చేయి చాచేవారు—సద్వ్యముఖంతో తిరిగివచ్చేవారు.

ఇలాంటి పరివారంలో సురేంద్రుడుకూడా ఒక నూతన వ్యక్తిగా జీవితం గడుపనారంభించాడు అందరూ ఒక వ్యక్తి మీదనే భారంవేయటంచూచి ఇతనుకూడా వారిని అను సరించాడు. కాని ఇతరులకూ ఇతనికీ కొంత తేడా ఉన్నది. ఇతని నమ్మకం, బడదీదీ అనే జీవితపదార్థం ఒకటి ఈ ఇంట్లోఉన్నది; అందరినీ కనిపెట్టి ఉంటుంది; అందరి కోరి

కలూ నేరవేరుస్తూ ఉంటుంది; ఏది కావలసినా అక్కడ దొరుకుతుంది; అని!

తన అవసరాలకోసం తానే ఆలోచించవలసి ఉంటుందని, కలకత్తా బజార్లలో తిరిగేటప్పుడు సురేంద్రుడు కొత్త గ్రహించాడు. కాని ఇక్కడకు వచ్చినాక మళ్ళీ గతజీవితమంతా మరిచిపోయాడు—ఒకప్పుడు తలచవలసి వస్తుందని కూడా తలచలేదు.

చొక్కాలు, ధోవతులు, గొడుగు, చేతికర్ర, చెప్పులు, ఇలాంటి అవసరమైన వస్తువులు ఇతనికి కావలసినన్ని లభించినవి. భోంచేయటమే తడవుగా చేతులు తుడుచుకోవటానికి రుమాలుకూడా అతనికోసం సిద్ధంగా ఉండేది. కొత్తలో అతనికి ఆశ్చర్యంవేసి ఇవన్నీ ఎక్కడనుంచి వచ్చినవని అడిగేవాడు 'బడదీదీ' పంపిందని జవాబువచ్చేది. ఫలహారాల పళ్ళెనికికూడా బడదీదీ స్పర్శ తగిలిందని ఇపుడతడు చూడగానే గ్రహించేవాడు.

ఒకనాడు లెఖ్ఖలు వేసేటప్పుడు కంపాస్ కావలసివచ్చి ప్రమీలతో—"ప్రమీలా! బడదీదీని అడిగి కంపాస్ తెచ్చిపెట్టు" అన్నాడు.

కంపాస్‌తో బడదీదీకి అవసరం ఉండదు. అది ఆమెదగ్గర లేదుకూడా. కాని, వెంటనే దానికోసం బజారుకు మనిషిని పంపింది. సాయంకాలం సురేంద్రుడు షికారుకుపోయి తిరిగివచ్చేవరకు అతను కోరినవస్తువు టేబిలుమీద ఉన్నది.

మర్నాటి ఉదయం ప్రమీల—"మాస్టరుగారూ! నిన్న అక్కయ్య దీన్ని పంపింది." అన్నది.

తర్వాతకూడా అప్పుడప్పుడు సురేంద్రుడు ఒకటీ అరా ఇలాంటి వస్తువులే కోరుతూ ఉండేవాడు. మాధవి వాటి కోసం చాలా చిక్కులు పడుతూ ఉండేది. చాలా చోట్ల తిరిగితే కాని ఇతని కోరికలు నెరవేరుతూ ఉండేవి కావు. కాని ఎప్పుడూ 'ఇవ్వలేను' అనే జవాబు రాలేదు. ఎప్పుడన్నా హఠాత్తుగా ప్రమీలతో "బడదీదీ దగ్గరకు పోయి నాలుగైదు పాతగుడ్డలు తీసుకురా, బిచ్చగాళ్ళకు ఇవ్వాలి!" అనేవాడు.

కొత్తా పాతా అనే తేడా మాధవికి ఎప్పుడూ ఉండదు. ఆపె తన గుడ్డలే అయినా ఇచ్చి పంపి, పై అంతస్తు కిటికీ దగ్గిర నిలబడి చూసేది. నలుగురైదుగురు బీదలు సంతోషంతో దీవనలిస్తూ వెళ్ళుతూ ఉండేవారు; వారికి గుడ్డలు లభించినవి.

కోంకలమూవాతో ఉన్న ఇలాంటి చిన్నచిన్న అత్యాచారాలు మాధవి నిత్యమూ సహిస్తూ ఉండేది. ఆమె క్రమంగా వీటి కలవాటు పడింది. ఒక కొత్త జీవం వచ్చి తన నిత్య కార్యకలాపాల్లో చిన్నచిన్న కొత్త ఉపద్రవాలు తెచ్చిపెట్టుతున్నదన్న తలంపుకూడా ఆమెకు ఉండేది కాదు. ఇంతేకాదు! ఈ కొత్తజీవం కోసం మాధవి ఇపుడు చాలా జాగరూకతతో ఉండవలసివచ్చింది. ప్రతి వస్తువూ అతను ఇలా అడిగి తెప్పించుకుంటే మాధవికి సగం శ్రమతగ్గేది. సురేంద్రుడు తనకు కావలసిన వస్తువులేవీ అడగడు. అతనికి కావలసిన వాటిని గురించి ఈమే ఆలోచించవలసి ఉండేది. సురేంద్రుడు అన్యమనస్కుడని మొదట ఈమెకు తెలియదు.

టీ చల్లారిపోతున్నా తాగేవాడు కాదు; తినుబండారాలేవీ ముట్టుకునేవాడు కాదు — కుక్క మూతి పెట్టుకూఉండేది. భోజనానికి కూర్చున్నపుడు పిండివంటలకూ మామూలు భోజనానికీ అట్టే తేడా ఉంచేవాడు కాదు. ప్రక్కకు నెట్టివేసేవాడు. నౌకరువచ్చి—"మాస్టరుగారు పిచ్చివారు! వారికేమీ తెలియదు—ఎప్పుడూ పుస్తకం ముందువేసుకు కూర్చుంటారు!" అని మాధవికి చెప్పేవాడు.

వ్రజబాబు మధ్యమధ్య ఉద్యోగం విషయమై అడుగుతూ ఉండేవాడు. సురేంద్రుడు అయినట్టూ పోయినట్టూ జవాబులిచ్చేవాడు. తండ్రిగారి దగ్గర విన్నమాటలను బట్టి మాధవి గ్రహించిన దేమంటే ఉద్యోగం కోసం మాస్టరుగారేమీ ప్రయత్నం చేయటంలేదు, ప్రయత్నించాలనే కోరికకూడా ఉన్నట్టు కనబడదు, అతను దొరికినదానికే తృప్తిపడ్డాడు అని.

పది కొట్టగానే స్నానం చేయమని బడదీదీదగ్గరనుంచి, తాకీదు వచ్చేది. బాగా భుజించకపోతే బడదీదీ తరఫున ప్రమీలవచ్చి బ్రతిమాలేది. ఎక్కువ పొద్దుపోయిందాకా చదువుతూ కూర్చుంటే నౌకరువచ్చి లైటు ఆర్పివేసేవాడు. వారిస్తే వినేవాడుకాదు—"బడదీదీ కావుకుమ్!" అనేవాడు.

ఒకరోజున మాధవి నవ్వుతూ—"నాన్నా! ప్రమీల ఎలాంటిదో దాని పంతులు కూడా అలాంటివాడే!" అని తండ్రితో అన్నది.

"ఎందుకని, తల్లీ?" అన్నాడు వ్రజబాబు.

"ఇద్దరూ పిల్లలే. మన ప్రమీలకు ఏమి తినవలసింటీ,

ఎప్పుడు వండుకోవలసిందీ, ఏది చేయకూడనిదీ ఎలా తెలియదో—అలాగే దానిమాష్టరుకుకూడా ఏమీ తెలియదు. పైగా సమయా సమయాలు గుర్తించకుండా అవీ ఇవీ అడుగుతూ ఉంటాడు—శాస్త్ర జ్ఞానం ఉన్నవాళ్ళెవరూ అలా అడగరు."

వ్రజబాబుకు ఏమీ అర్థంకాలేదు. ముఖంవంక చూస్తూ ఊరుకున్నాడు. మాధవి నవ్వుతూ—"మన అమ్మాయికి ఎప్పుడేది కావాలో తెలుసునా?" అని అడిగింది.

"తెలియదు."

"వేళకాని వేళను ఏదన్నా లేనిది తెచ్చిపెట్టమని హఠం వేస్తుందా?"

"వేస్తుంది."

"మాష్టరుగారుకూడా అంతే!"

"కుర్రవాడుకాస్త పిచ్చివాడిలాగా కనపడుతున్నాడు." అన్నాడు వ్రజబాబు నవ్వుతూ.

"పిచ్చివాడు కాదు, నాన్నా! భాగ్యవంతుల పిల్లవాడిలాగా ఉన్నాడు."

"ఎలా తెలుసుకున్నావు?"అన్నాడు తండ్రి ఆశ్చర్యంతో.

మాధవికి తెలియదు. కాని ఊహించింది. సురేంద్రుడు తనపనేదీ తానుచేసుకునేవాడుకాదు. ఇతర్లమీదనే ఆధారపడి ఉండేవాడు. వాళ్లు చేస్తే చేసినట్లు—లేకపోతే లేదు. ఈస్వభావమే ఈమెదగ్గరపట్టి ఇచ్చింది. ఇది అతని పూర్వ అభ్యాసం కావచ్చని ఈమెఅనుకొన్నది. అతని ఆహారపద్ధతి మాధవిని ఇంకా చకితను చేసింది. ఏపదార్థమూ అతన్ని

ఆకర్షించేది కాదు; దేన్నీ అతను తృప్తిగా భుజించేవాడు కాదు; దేనిమీదా అతనికి అపేక్ష లేదు! వృద్ధునిమాదిరి, వైరాగ్యం, బాలకునివంటి అమాయకత్వం, పిచ్చివానివలే ఉపేక్ష—తినటానికి ఇస్తే తినేవాడు, లేకపోతే లేదు! ఇది ఈనాటికేమీ ఉద్భవమయ్యేది కాదు. అందుచేతనే, ఈమె ఈ అజ్ఞాత మాస్టరుబాబును ప్రత్యక్షంగా చూడకపోయినా పరోక్షంగా కనిపెట్టి ఉండేది. ప్రత్యక్షంగా చూడక పోవటం ఈమె సిగ్గుపడి కాదు, అవసరం లేకపోవటంచేతనే చూడటం లేదు. అవసరంవచ్చినపుడు సమయాసమయాలు ఉండవు. వెంటనే 'బడదీదీ' దగ్గరకు కబురు పోతుంది. మాధవి మందహాసం చేసి, "అమాయకుడు!" అని అనుకుంటుంది.

౪

మనోరమ మాధవికి బాల్యసఖి. చాలాదినాలనుంచి ఆమె ఉత్తరానికి మాధవి జవాబివ్వలేదు. అందుకని మనోరమకు చాలా కోపంకూడా వచ్చింది. ఇవ్వాళ మధ్యాహ్నం కాస్త తీరిక చేసుకుని మాధవి ఉత్తరం వ్రాయటానికి కూర్చున్నది. ఇంతలో ప్రమీలవచ్చి—"బడదీదీ!" అని పిలిచింది.

మాధవి తలఎత్తి, "ఏమిటే, ప్రమీలా!" అని అడిగింది.

"మాస్టరుగారి కళ్ళజోడు ఎక్కడోపోయింది, ఒకటివ్వు," అని అడిగింది.

మాధవి నవ్వుతూ, "నేనిక్కడ కళ్ళజోళ్ల దుకాణం పెట్టుకుకూర్చో లేదని మీమాస్టరుగారితో చెప్పు!" అని అన్నది. ప్రమీల వెళ్ళిపోతూ ఉన్నది. మాధవి మళ్లీ పిలిచి "ఎక్కడికి పోతున్నావు?" అని అడిగింది.

"మాష్టరుగారితో చెప్పటానికి."

"చెప్పొద్దులే. నువ్వుపోయి మేనేజరుగారిని పిలుచుకురా."

మేనేజరు వచ్చినతర్వాత— "మాస్టరుగారి కళ్ళజోడు పోయిందట. మంచిది చూసి ఒకటి తెచ్చిపెట్టండి." అని చెప్పింది.

మేనేజరు వెళ్ళిపోయిన తర్వాత ఉత్తరం పూర్తి చేసింది:

"ప్రమీలకోసం నాన్నగారు ఒకపంతుల్ని కుదిర్చారు. అతన్ని పెద్దవాడూ అనవచ్చు, పసిపిల్లవాడూ అనవచ్చు. ఇంతకుపూర్వం ఎప్పుడూ ఇల్లువదిలినవాడిలా కనపడటం లేదు. తూర్పూ పడమరా తెలుసుకోలేడు. అతన్ని కనిపెట్టుతూ ఉండకపోతే ఒక్క క్షణంకూడా జరగదు. సగం కాలంఅతనికోసమే వినియోగించవలసి వస్తున్నది. నీకింకా ఉత్తరం ఎప్పుడు వ్రాసేది? నువ్విక్కడకు త్వరలో వచ్చేటట్టయితే ఆవ్యక్తిని చూపిస్తాను. ఇంత అకర్మణ్యుణ్ణీ అన్యమనస్కుణ్ణీ నువ్వీజన్మలో చూసి ఉండవు! తినటానికి ఇస్తే తింటాడు, లేకపోతే ఉపవాసం ఉంటాడు. ఒకరోజల్లా భోజనం పెట్టకుండా ఉన్నా అతనికి భోంచేసిందీ లేందీ తెలియదు! ఒక్కరోజుకూడా అతనికతను జర్ధ

వుకో లేదు. ఇటువంటివ్యక్తి ఇల్లు ఎందుకు వదిలాడా అని నేను ఆలోచిస్తూ ఉంటాను అతనికి తల్లిదండ్రులుకూడా ఉన్నారని విన్నాను. కాని వాళ్ళవి పాషాణహృదయాలు కావచ్చును. నాలాంటివాళ్ళైతే అటువంటి వ్యక్తిని కను మరుగుకూడా కానిచ్చేవారుకారు!"

మనోరమ తమాషాగా జవాబు వ్రాసింది.

"నీఉత్తరం అందింది. సంగతులు తెలిసినవి. ఇంట్లో ఒక కోతిని పెంచి నువ్వు దానికి సీతాదేవి పయావని గ్రహించాను. ఎందుకైనా మంచిది, కొంచెం జాగ్రత్తగా ఉండమని నిన్ను హెచ్చరిస్తున్నాను! ఇంతే—మనోరమ."

ఈ ఉత్తరం చదివేవరకు మాధవి ముఖం కొంచెం ఎర్రబడింది.

"దగ్ధముఖి ఎవరితో సరసమాడాలో కూడా నీకు తెలియదు!" అని వెంటనే జవాబు వ్రాసింది.

* * * *

"ప్రమీలా! మీ మాస్టరుగారి జోడు ఎలాఉన్నది?" అని మాధవి అడిగింది.

"భేషుగ్గా ఉంది!"

"ఎలా తెలుసుకున్నావు?"

"మాస్టరుగారు ఎప్పుడూ ఆజోడు పెట్టుకొనే పుస్తకాలు చదువుతూ ఉంటారు దాన్నిబట్టి తెలుసుకున్నాను."

"వారేమీ అనలేదా?"

"అనలేదు."

"ఒక్కమాటకూడా? బాగున్నదీ — లేనిదీ — ఏదీనీ?"

"ఊహుఁ! ఏమీ అనలేదు."

సదా సంతోషంగా ఉండే మాధవి ముఖం ఒక్క క్షణ కాలం మలినమయింది; కాని వెంటనే నవ్వి, "మళ్ళీ పోగొట్టుకోవద్దని మీ మాస్టరుగారితో చెప్పు," అన్నది.

"అలాగే చెప్తాను."

"ఛీ పిచ్చిదానా! ఆలా చెప్పవచ్చా? వారు మనసులో ఏమన్నా అనుకోరూ?"

"అయితే చెప్పవద్దంటావా?"

"వద్దు."

శివచంద్రుడు మాధవి అన్న. ఒకరోజున మాధవి అతన్ని పట్టుకొని, "దాదా! ప్రమీలాపంతులు రాత్రింబగళ్లు చదువుతూఉండే దేమిటో నీకు తెలుసునా?" అని అడిగింది.

శివచంద్రుడు బి. ఏ. చదువుతున్నాడు. ప్రమీలకు చదువు చెప్పేరకం పంతుళ్ళంటే అతనికి లెఖలేదు— "నాటకాలూ నావెల్సూ చదువుతాడు! ఇంకేమిచదువుతాడు?" అన్నాడు ఉపేక్షగా.

మాధవికి నమ్మకం కలగలేదు. ప్రమీలచేత ఒక పుస్తకం చాటుగా తెప్పించి అన్నకిచ్చి "ఇది నాటకమూ, నావెలూగా కనపడటం లేదే?" అని అన్నది.

పుస్తకం అంతా తిరగవేసి చూచినా శివచంద్రునికి ఏమీ అర్థంకాలేదు. అదొక లెఖల పుస్తకం అని మాత్రం గ్రహించాడు. చెల్లెలిదగ్గర గౌరవం పోగొట్టుకోవటం ఏమీ ఇష్టంలేక — "ఇది లెఖల పుస్తకం. స్కూళ్లల్లో చిన్న క్లాసులకు చెపుతూ ఉంటారు." అన్నాడు.

మాధవి విషణ్ణవదనంతో, "కాలేజీలో చెప్పేది కాదా?"

అని అడిగింది.

"ఎబ్బే! ఏమాత్రం కాదు."

శివచంద్రుడు ఆనాటినుంచి వీళ్లైనంతవరకు ఎప్పుడూ సురేంద్రుడికి కనపడేవాడు కాడు. ఏదైనా మాటల సందర్భంలో తనగుట్టు బయటపడితే, తానుకూడా ఉదయం ప్రమీలతోపాటు నోటుబుక్కూ పెన్సిలూ తీసుకొని అతని దగ్గర కూర్చోవలసి వస్తుందేమోనని ఇతని భయం.

కొన్నాళ్ళుగడచిన తర్వాత ఒకనాడు మాధవి— "నాన్నా! నేను కొన్నాళ్ళపాటు కాశీలో ఉండివస్తాను." అని తండ్రిని అడిగింది.

వ్రజబాబు చింతితుడై—"అదెలాగు, తల్లీ! నువ్వు కాశీకిపోతే ఇక్కడ సంసారమెలా?" అన్నాడు.

"నేను మళ్లీ తిరిగివస్తాను. అక్కడే ఉండిపోను!" అన్నది మాధవి నవ్వుతూ.

మాధవి నవ్వుతూనే ఉన్నదికాని తండ్రి కళ్ళవెంట నీరు కారింది. తాను ఇలా మాట్లాడటం అన్యాయమేనని మాధవి గ్రహించి—"కాశీనుంచి వెంటనే తిరిగివస్తాను." అని అన్నది.

"ఐతే పో, తల్లీ! కాని ఈ సంసారం నడవదు."

"నేను లేకపోతే ఈ సంసారమే నడవదా ?"

"ఎందుకు నడవదు, తల్లీ? నడుస్తుంది! చుక్కానీ విరిగిపోయిన పడవ నదిలో ఎలా నడుస్తుందో అలానే నడుస్తుంది."

కాని ఈమె కాశీ వెళ్లక తప్పదు. అక్కడ ఈమె విధ

వాడ పడుచు కోడుకుతో ఉంటున్నది. వారిని ఒకమాటు చూడాలి.

కాశీ వెళ్లేరోజున ఒక్కొక్కరినీ పిలిచి ఈ కుటుంబభార మంతా వప్పగించింది. ముసలిదాసీని పిలిచి తండ్రినీ, అన్ననూ, ప్రమీలనూ కనిపెట్టి ఉండమని చెప్పింది. కాని మాష్టరు సంగతి ఎవ్వరికీ చెప్పలేదు, మరచిపోయి కాదు, ఇలా చేయవలెననే చేసింది. ఇప్పుడు మాధవికి కొంచెం కోపంగా ఉన్నది. అతనికోసం ఈమె చాలా శ్రమపడింది. కాని అతను నోటితో కాస్త కృతజ్ఞతనైనా తెలుపలేదు. అందుకనే మాధవి కాశీ వెళ్లి - ఈ అకర్మణ్యుడికి, ఈ ప్రపంచానభిజ్ఞుడికి, ఈ ఉదాసీనుడికి - తాను ఒకతె ఉన్నానని తెలుపుతుంది. కొంచెం కౌతుకం చేసిచూస్తే వచ్చే నష్టమేమిటి? తను లేకపోతే అత నెలా గడుపు కుంటాడో కాస్త పరీక్షించినంతమాత్రంచేత తల్లక్రిందు లయ్యే దేమున్నది? అందుకనే ఈమె సురేంద్రుని విష యమై ఎవ్వరికీ చెప్పి పోలేదు.

సురేంద్రుడు ప్రాబ్లం సాల్వు చేస్తున్నాడు. ప్రమీల వచ్చి, "అక్కయ్య రాత్రి కాశీ వెళ్లింది." అని చెప్పింది.

ఈమాట అతని చెవికెక్కలేదు. కాని మూడురోజుల తర్వాత అతనికి కొంచెం వెట్ట తగిలింది—రెండు ఘంట లయినా అతన్ని భోజనానికి లేవమనేవారు లేరు. స్నానం చేసిన తరువాత గుడ్డలు మార్చాలంటే ఉతికినవి ఉండేవి కావు. ఫలహారాల పళ్ళెంలో పూర్వంమాదిరిగా వివిధ పదార్థాలు ఉండేవి కావు. రాత్రి లైటు అర్పటానికి

ఎవ్వరూ వచ్చేవారుకారు; మూడు ఘంటలదాకా చదువుతూ ఉండేవాడు. ఉదయం నిద్ర తెలిసేదికాదు. లేచే వరకు చాలా ప్రొద్దు ఎక్కేది. పగలంతా నిద్రమత్తుగా ఉండేది. శరీరం చాలా బడలిక చెందింది. తనలో ఇన్ని మార్పులు జరిగినాక ఈ కుటుంబంలో కొంత మార్పు జరిగిందని సురేంద్రుడు గ్రహించాడు. ఉక్కగా ఉన్నపుడే ఎవరైనా విసనకర్రకోసం వెతికేది! సురేంద్రుడు పుస్తకంమీది నుంచి దృష్టిమరల్చి—"ప్రమీలా! బడదీదీ ఇక్కడలేదుకదూ?" అని అన్నాడు.

"అక్కయ్య కాశీ పోయింది."

"అదే—" అని ఊరకున్నాడు సురేంద్రుడు.

రెండు రోజులున్న తర్వాత — "ప్రమీలా! బడదీదీ ఎప్పుడు వస్తుంది?" అని మళ్ళీ అడిగాడు.

"ఒకమ్మాసం ఉన్నాక."

సురేంద్రుడు మళ్లీ చదువులో పడ్డాడు. ఇంకో ఐదు రోజులు గడిచాయి. సురేంద్రుడు పెన్సిలు పుస్తకంలో పెట్టి "ప్రమీలా! మాసం గడవటానికి ఇంకా ఎన్నిరోజులున్నాయి? అని అడిగాడు.

"చాలా రోజులు."

సురేంద్రుడు కళ్ళజోడు తీసి అద్దాలు రెండూ తుడిచాడు. తర్వాత పుస్తకం వంకచూస్తూ కూర్చున్నాడు.

మర్నాడు—

"ప్రమీలా! నువ్వు బడదీదీకి ఉత్తరం వ్రాశావా?"

"వ్రాశాను."

"త్వరగా రమ్మని వ్రాయలేదా?"

"లేదు."

సురేంద్రుడు నిట్టూర్చి, మెల్లగా "అదే—"అని అన్నాడు.

"మాష్టరుగారూ! బడదీదీకి ఉత్తరం వ్రాస్తే బాగుండదూ?" అని అడిగింది ప్రమీల.

"బాగుంటుంది."

"రమ్మని వ్రాసేదా?"

"వ్రాయి." అన్నాడు సురేంద్రుడు సంతోషంతో.

"మీసంగతి కూడా వ్రాయమంటారా?"

"వ్రాయి."

"వ్రాయి" అని చెప్పటానికి అతనికేమీ సంకోచం లేదు. ఎందుకంటే ఈ ప్రపంచంలోనిరీతి రివాజులేవీ అతనికి తెలియవు. బడదీదీని రమ్మని కోరటం తనకి తగదని అతనికేమాత్రం తెలియదు. ఎవరు లేకపోతే తనకు చాలా కష్టంగాఉంటుందో, ఎవరు లేకపోటంచేత తనకు జరగటంలేదో వారిని రమ్మని వ్రాయటం అతని కేమాత్రం అసంగతంగా తోచలేదు.

ఈ ప్రపంచంలో కుతూహలం లేనివారు సాధారణ జనసమాజానికి కొంచెం ఎడంగాఉంటారు. సామాన్య ప్రజలతో వారు కలసిమెలసి వుండలేరు. సాధారణుల అభిప్రాయాలతో వీరి అభిప్రాయాలు కలియవు. సురేంద్రునిది కుతూహల స్వభావంకాదు. ఎంతవరకు అవసరమో అంతవరకే తెలుసుకుంటాడు. అదిదాటి, ఇచ్ఛాపూర్వకంగా

ఒక్క మాటకూడా తెలుసుకో దలచదు. అసలు తీరిక కూడా వుండదు. అందువల్లనే, ఇన్నాళ్ళనుంచీ ఈకుటుంబంలో వుంటూవున్నా బడదీదీ విషయమై అతని కేమీ తెలియదు! ఈ మూడు మాసాలనుంచీ బడదీదీమీదనే భారం వేసి మహాసుఖంగా కాలం వెళ్ళబుచ్చుతున్నాడు; కాని ఆమనిషి ఎలాంటిదని అతనెవ్వరినీ అడగలేదు! ఎంత వయస్సున్నది, ఎంతఎత్తున్నది, ఎలాంటి ఆకారం, ఎలాంటి గుణాలు—అతని కేమీ తెలియవు. తెలుసుకోవాలనే కోరికకూడా లేదు తెలుసుకోవలసిన అవసరం ఉన్నదని కూడా అతను ఎంచలేదు.

అందరూ బడదీదీ అంటారు, తానూ బడదీదీ అంటాడు! అందరూ ఆదరం పొందుతున్నారు, తనూ ఆదరం పొందుతున్నాడు! విశ్వభండారమంతా ఆమెదగ్గర దాచిపెట్టి ఉన్నది; కావలసినవారెల్లా తీసుకొంటున్నారు, సురేంద్రుడుకూడా తీసుకొంటున్నాడు! అందులో ఆశ్చర్యపడవలసిన విషయమేమున్నది ? మేఘాలపని, వర్షించటం; బడదీదీపని ఆదరాభిమానాలు చూపటం! వర్షంకురిసేటప్పుడు చేయిచాచినవారికెల్లా జలం లభిస్తుంది; బడదీదీ ముందు చేయి చాచిన వారికెల్లా ఈప్సితపదార్థం లభిస్తుంది! మేఘాల మాదిరిగా ఆమెకూడా అంధ–ఆకాంక్షాహీన!

స్థూలంగా ఆమెను గురించి సురేంద్రుడిలానే అభిప్రాయపడ్డాడు. ఈఅభిప్రాయం అతనికి వచ్చినపుడే పడిపోయింది, ఇప్పటివరకూ మారలేదు. ఆమె కాశీ వెళ్లినప్పటినుంచీ "బడదీదీ" లేనిదీ తనకొక క్షణంకూడా గడవ

దని అతను నిశ్చయించుకొన్నాడు.

సురేంద్రుడు ఇంటివద్ద ఉండేటప్పుడు తల్లినీ తండ్రినీ మాత్రమే ఎరుగును వాళ్ళకర్తవ్య మేమిటోకూడా తెలుసును. బడదీకి అని వేరుగా అతనెవర్నీ ఎరగడు. ఇక్కడకు వచ్చినతర్వాత బడదీదీ అంటే ఇలాఉంటుందని భావించాడు. మునిషిని అతను చూడలేదు—కాబట్టి ఆమెను ఎరగడు—పేరు తెలుసును—కాబట్టి పేరును గుర్తించగలడు. మనిషితో అతనికి అవసరంలేదు—పేరే అతనికి కావలసింది!

ఆరాధకులు ఇష్టదేవతను చూడకపోయినప్పటికీ, పేరు మాత్రం వ్రాసుకుని, కష్టనష్టాల్లో ఆపేరు ముందు తమ హృదయాన్ని విప్పుతారు; మోకరించి కరుణాభిక్ష యాచిస్తారు; కన్నీరు తుడుచుకొని శూన్యదృక్కులతో ఎవరినో చూడదలచుకొంటారు; కాని ఏమీ కనబడదు..అస్పష్ట జిహ్వతో అస్ఫుటంగా ఏదో ఉచ్చరిస్తారు! దుఃఖితుడైన సురేంద్రుడుకూడా ఇపుడలాగే ఉచ్చరించాడు—"బడదీదీ!"

౫

ఇంకా సూర్యోదయం కాలేదు. తూర్పుదిక్కు ఎర్రపడింది. ప్రమీల వచ్చి నిద్రపోతూ ఉన్న సురేంద్రుని మెడ చేతులతో చుట్టి—"మాష్టరుగారూ!" అని పిలిచింది.

సురేంద్రుడు నిద్రమత్తులో కళ్లను కొద్దిగా తెరచి, "ఏమిటి, ప్రమిలా?" అని అడిగాడు.

"బడదీదీ వచ్చింది."

సురేంద్రుడు లేచి ప్రమీల చేయి పట్టుకొని- "పద, చూచివద్దాము," అన్నాడు.

చూడాలనే ఈ కోరిక అతని మనస్సులో ఎలా కలిగిందో చెప్పలేము. ఇన్నాళ్ళతర్వాత అతను ప్రమీల చేయిపట్టుకొని కళ్ళు తుడుచుకొంటూ లోపలికి ఎందుకు వెళ్ళాడోకూడా అర్థంకాదు. ఎలా అయినా కానీండి అతను మాత్రం మెల్లిగ్గా మాధవి గదిముందుకు వెళ్లి - "బడదీదీ!" అని పిలిచాడు.

మాధవి అన్యమనస్కంగా ఏదో పనిచూచుకుంటూ ఉన్నది- "ఏమిటే, చెల్లీ ?" అని ప్రమీలను అడిగింది.

"మాష్టరుగారు—"

అప్పటికి ఇద్దరూ లోపలికి వచ్చేశారు. మాధవి తత్తర పాటుతో లేచి తలమీదకు ముసుగులాక్కొని ఒకమూలకు పోయి నిలబడింది.

సురేం— "నీ మూలాన చాలా కష్ట—"

మాధవి ముసుగులోనే, సిగ్గుపడి నాలుక కొరుక్కొని "ఛీ, ఛీ" అనుకొన్నది.

"నీవు వెళ్లిపోయినాక—"

"ఎంతసిగ్గు!" అని మాధవి మనస్సులో అనుకొని, "ప్రమీలా, మాష్టరుగారిని బయటకు పొమ్మని చెప్పు," అన్నది మెల్లగా.

ప్రమీల చిన్నదైనప్పటికీ చేసింది మంచిపని కాదని అక్కయ్య ప్రవర్తనను బట్టి గ్రహించి, "పదండి, మాష్టరు గారూ," అన్నది.

సురేంద్రుడు కాసేపు అప్రతిభుడై అలాగే నిలబడి తర్వాత, "పద" అని అన్నాడు.

ఎక్కువ మాట్లాడటం అతని చేత కాదు. ఎక్కువ చెప్పా లనికూడా లేదు అతనికి. పగలంతా మేఘాలు సూర్యుని కప్పి వుంటే, అందరూ అతన్నే చూడాలని ఎందుకు అను కుంటారో, ఒక్క క్షణంకూడా సూర్యుని మనం చూడ కూడదనీ, చూస్తే కళ్ళకు బాధగా వుంటుందనీ ఎలాతల చరో అలాగే, ఒకమారు మేఘాలచాటున ఉన్న ప్రథమ సూర్యోదయాన్ని సురేంద్రుడుకూడా మహా ఆనందంతో చూడబోయాడు. దాని పరిణామాన్ని గురించి అతను ఆలోచించనే లేదు

ఆనాటినుంచీ అతనికి కొంచెం ఆదరం తగ్గింది. మాధవి కొంచెం సిగ్గుపడుతూ ఉండేది. బిందూ ఒకనాడు ఈ ప్రసంగం ఎత్తి మాధవిని కాస్త గేలికూడా చేసింది. సురేంద్రుడు చాలా చిన్నపోయినాడు. బడదీదీ అసీమ భండారము ససీమమైందని కూడా గ్రహించాడు. సోదరీ ప్రేమ ఇప్పుడతనిదాకా రావటంలేదు. కొంచెం దూరం నుంచే తిరిగిపోతున్నది.

ఒకరోజున ప్రమీలను—"ప్రమీలా! నామీద బడ దీదీకి కోపంగా ఉన్నది కాదూ ?" అని అడిగాడు.

"ఆc."

"ఎందుకు ?"

"మీరు ఇంట్లోకి అలా ఎందుకు వెళ్లారు ?"

"పోకూడదు కదూ ?"

"పోవచ్చా మరి? అక్కయ్యకు చాలా కోపంగా ఉంది"

సురేంద్రుడు పుస్తకం మూసివేసి—"అదే" అని అనుకున్నాడు.

ఒకనాటి మధ్యాహ్నం జోరున వర్షం కురుస్తూ ఉన్నది. వ్రజబాబు రెండురోజులనుంచి ఇక్కడ లేడు—జమీందారీ చూడటానికి వెళ్లాడు. మాధవికి చేతిలో పని లేదు. ప్రమీల చాలా గోలచేస్తూ ఉన్నది. మాధవి ప్రమీలను పిలిచి—"నీపుస్తకాలు తీసుకురా, ఏమిచదువుతున్నావో ఒక మాటు చూస్తాను," అని అన్నది.

ప్రమీల కొయ్యబారిపోయింది. మాధవి మళ్ళీ "తీసుకురా!" అని గద్దించింది.

"రాత్రికి తెస్తాను, అక్కయ్యా!"

"కాదు. ఇప్పుడే తీసుకురా."

చాలా అయిష్టంతో ప్రమీల పుస్తకాలు తీసుకువచ్చి "మాస్టరుగారు చదువు చెప్పటంలేదు. ఎప్పుడూ వారే చదువుకుంటారు," అని అన్నది.

మాధవి కొన్ని ప్రశ్నలు అడిగింది. సమాధానాలు లేవు. మాష్టరుగారు చదువు చెప్పనిమాట నిజమేనని గ్రహించింది. పైగా అదివరకున్న చదువుకూడా, ఈ పంతుల్ని పెట్టిన నాలుగు మాసాలలో మరచిపోయింది. మాధవి విసుక్కొని బిందూను పిలిచి "బిందూ! ఇన్నాళ్ళ, నుంచీ ప్రమీలకు చదువెందుకు చెప్పటంలేదో మాష్టరు గారిని పోయి అడిగిరా," అని పంపింది.

బిందు అడగటానికి వెళ్ళినప్పుడు మాష్టరు ప్రాబ్లము

సాల్వో చేస్తున్నాడు.

"మాష్టరుగారూ! మీరు చిన్నమ్మాయికి చదువు ఎందుకు చెప్పటంలేదో, బడదీదీ అడిగి రమ్మన్నది?" అని బిందూ అన్నది.

మాష్టరుగారు వినిపించుకో లేదు. ఈ తఫా బిందూ ఇంకా బిగ్గరగా—"మాష్టరుగారూ!" అని పిలిచింది.

"ఏమిటి?"

"బడదీదీ అడిగి రమ్మన్నది—"

"ఏమి అడిగి రమ్మన్నది?"

"చిన్నమ్మాయికి చదువెందుకు చెప్పటంలేదని?"

"బాగా ఉండటం లేదు," అని అన్యమనస్కంగా జవాబిచ్చాడు.

బిందూ ఈమాటలకు ఇంకాకాస్త మసాళాకలిపి మాధవికి అంటించింది. మాధవికి కోపంవచ్చింది. ఆమె వెంటనే కిందికి దిగివచ్చి తలుపుచాటున ఉండి, బిందూచేత అడిగించింది:

"చెల్లికి చదువెందుకు చెప్పటంలేదు?"

ఈ ప్రశ్నే రెండుమూడుసార్లు అడిగినతర్వాత సురేంద్రుడు—"నావల్లకాదు!" అన్నాడు.

సమాధానంలో మాధవికి తలబిరుసుతనం కనిపించింది. "వల్లకాకపోతే, ఇక్కడ ఎందుకోసం ఉంటున్నారు?" అని అడిగించింది.

"ఉండకపోతే ఎక్కడకు పోయేది?"

"మరి చదువెందుకు చెప్పరు?"

సురేంద్రునికి ఇప్పుడే కాస్త చైతన్యం కలిగింది. బిందూ వంకకు తిరిగి—"ఏమిటి నువ్వు అడిగేది?" అని అడిగాడు.

బిందు ఇంతసేపటినుంచి చెప్పిందే మళ్ళా ఇంకోమాటు చెప్పింది.

"రోజూ చదువుకుంటున్నదిగా!" అని సురేంద్రుడు అన్నాడు.

"చదువుకుంటున్నది! కాని మీ రెందుకు చెప్పటం లేదు?"

"ఉఁహు. నాకు తీరిక లేదు."

"మరి ఈఇంట్లో ఉండటం దేనికి?"

సురేంద్రుడుకూడా ఈసంగతే ఆలోచిస్తున్నాడు.

"మీరిక చదువు చెప్పరా?"

"ఉఁహు! చదువు చెప్పటం అంటే నాకు బాగుండదు."

మాధవి లోపలనుంచి—"అదుగు, బిందూ! చదువు చెప్తున్నా ననే నెపంతో ఇన్నాళ్ళ నుంచీ ఎందు కున్నారో ?" అని అన్నది.

బిందు అదే అడిగింది.

ఇది వినేవరకు సురేంద్రుని ప్రాణ్ణముల జాలం ఒక్క సారిగా తుత్తునియలై పోయింది. కొంచెం దుఃఖంకూడా కలిగింది. కాసేపు ఆలోచించి, "అదే చాలా పొరపాట యింది," అన్నాడు.

"ఈ నాలుగు మాసాలనుంచీ పొరపాటేనా ?"

"ఆ, అలానే కనపడుతున్నది. చదువుసంగతి నాకు జ్ఞాపకమే రాలేదు."

మర్నాడు ప్రమీల చదవటానికి రాలేదు. ఈ సంగతి

సురేంద్రుడు గమనించలేదు. ఆమర్నాడుకూడా ప్రమీల రాలేదు ఆనాడుకూడా అంతే. మూడోనాడు ప్రమీల రాకపోవటం చూసి, ప్రమీలను పిలుచుకు రమ్మని ఒక నౌకరుతో చెప్పాడు.

నౌకరు లోపలనుంచి తిరిగి వచ్చి, "చిన్నమ్మాయిగారు ఇక మీ దగ్గిర చదవరంట," అన్నాడు.

"మరి ఎవరిదగ్గర చదువుతుంది?"

"ఇంకో మాస్టరు వస్తాడు," అని నౌకరు తన బుద్ధినంతా వినియోగించి జవాబిచ్చాడు.

అప్పుడు తొమ్మిది ఘంటలై ఉంటుంది సురేంద్రుడు కొంచెంసేపు ఆలోచించి, రెండుమూడు పుస్తకాలు చంకను పెట్టుకుని లేచి నిలబడ్డాడు. కళ్ళజోడు కేసులో పెట్టి టేబిలు మీద ఉంచి మెల్లగా బయలుదేరాడు.

"మాస్టరుగారూ! ఈవేళటప్పుడు ఎక్కడికంటి పోతున్నారు?" అని నౌకరు అడిగాడు.

"బడదీదీతో చెప్పు, నేను పోతున్నానని."

"మళ్ళీ రారా?"

సురేంద్రుడు ఈమాట వినలేదు. జవాబివ్వకుండా తలవాకిలి దాటి వెళ్ళి పోయాడు.

రెండుఘంటలయినా సురేంద్రుడు తిరిగిరాలేదు. అప్పుడు నౌకరు పోయి మాధవితో మాస్టరుగారు వెళ్ళి పోయారని చెప్పాడు.

"ఎక్కడకు వెళ్ళిపోయారు?"

"ఆసంగతి తెలియదు. తొమ్మిదిఘంటలకు వెళ్ళిపో

యారు. పోబోయేటప్పుడు నేను వెళ్ళుతున్నానని బడదీదీతో చెప్పు, అని వెళ్ళిపోయారు.”

“అదేమిటిరా! భోంచేయకుండానే వెళ్ళిపోయారా?” అని కొంచెం ఉద్రేకంతో అడిగింది. తర్వాత ఆమె సురేంద్రుని గదిలోకి వచ్చి చూసింది. వస్తువులు ఎక్కడివి అక్కడే ఉన్నవి. కళ్ళజోడుకూడా టేబిల్ మీద వుంది. కొన్ని పుస్తకాలుమాత్రం లేవు.

పొద్దు కుంకింది. సురేంద్రుడు రాలేదు. మర్నాడు ఇద్దరు నౌకర్లను పిలిచి—“మాస్టరుగారిని గనక వెతికి తీసుకువస్తే మీకు పదిరూపాయలు బహుమానం ఇస్తాను” అని మాధవి చెప్పింది.

బహుమానానికి ఆశపడి నౌకర్లు పరుగెత్తారు. కాని సాయంకాలం నిరాశతో తిరిగివచ్చి జాడ ఏమీ చిక్కలేదని చెప్పారు.

“బడదీదీ! మాస్టరుగారు వెళ్ళిపోయింది ఎందుకు?” అని ప్రమీల ఏడుస్తూ అడిగింది.

మాధవి ప్రమీలను—“ఏడవబోకు, బయటకుపో!” అని అవతలకు పంపింది.

రెండు మూడు రోజులు గడిచాయి. రోజులు గడిచిన కొద్దీ మాధవి ఉద్విగ్నతకూడా హెచ్చింది.

“బడదీదీ! అతనికోసం ఎందుకింత వెతకటం? కలకత్తాలో ఇక మాస్టర్లే దొరకరా?” అని ఒకనాడు బిందు అడిగింది.

“ఫో, అవతలికి! చేతులో దమ్మిడీ లేకుండా ఇలు

వదలి పెట్టపోతే, నువ్వు అతనికోసం ఎందుకింత వెదకటం అంటావా?" అని మాధవి చాలాకోపంతో అన్నది.

"అతనిదగ్గర దమ్మిడీకూడా లేదని మీా కెట్లా తెలుసును?"

"ఆసంగతి నాకు తెలుసు! కాని, నీకీ అనవసరప్రసంగ మంతా ఎందుకు?"

బిందు మాట్లాడకుండా వెళ్ళిపోయింది. వారంరోజులు గడిచాయి, కాని సురేంద్రుడు తిరిగి రాలేదు. మాధవి ఒకవిధంగా అన్నపానాదులు వదిలివేసింది. సురేంద్రుడు ఉపవాసాలు చేస్తున్నాడని ఆమె అనుకొనేది. ఇంటిలోని వస్తువే అడిగి తినలేనివాడు ఇతర్లను యాచించగలడా? సురేంద్రునిదగ్గర కొని తినేటందుకు డబ్బూ, బిచ్చమెత్తే టందుకు తెలివితేటలూ లేవని ఆమెకు పెద్ద నమ్మకం. పోతే, అతను ఆసహాయస్థితిలో ఏదన్నా ఫుట్ పాత్ మీాద కూర్చుని చిన్నపిల్లవాడివలె ఏడుస్తూనైనా ఉండాలి, లేదా ఏ చెట్టుకిందనైనా పుస్తకాలు తలకింద పెట్టుకొని నిద్రపోతూనైనా ఉండాలి.

వ్రజబాబు తిరిగి ఇంటికి వచ్చినాక ఈసంగతంతా విని "చేసింది మంచిపని కాదు, తల్లీ!" అని తన అభిప్రాయాన్ని వ్యక్త పరిచాడు.

మాధవి చాలాకష్టంతో కన్నీరు ఆపుకొన్నది.

* * * *

ఇటు సురేంద్రుడు ఊరక రోడ్లవెంట తిరుగుతూ ఉన్నాడు. మూాడురోజులనుంచీ ఏమీా తినలేదు. పైపు

నీళ్ళకు పైసా ఇవ్వనక్కరలేదు. ఆకలి అయినప్పుడెల్లా అవే కడుపునిండా తాగేవాడు. ఒకనాటిరాత్రి క్లాంత దేహంతో కాళీఘాటుకు పోతూన్నాడు—అక్కడ భోజనం దొరుకుతుం దని ఎవరో చెప్పారు. చీకటిరాత్రి. పైగా మేఘాలు దట్టంగా కమ్మి ఉన్నవి. చౌరంగీదగ్గర మలుపు తిరుగుతూఉండగా ఒక గుర్రపు బగ్గీవచ్చి అతనిమీద పడింది. సైసు గుర్రాలను ఏదోవిధంగా ఆపాడు. సురేంద్రునికి, ప్రాణం పోలేదు కాని రొమ్ముమీదా పక్క ఎముకల్లో పెద్దదెబ్బ తగిలింది. స్పృహతప్పి పడిపోయాడు. పోలీసులు అతన్ని బండీ ఎక్కించి ఆస్పత్రిలో చేర్చారు. మూడు నాలుగు రోజులవరకూ చైతన్యం లేకుండానే ఉన్నాడు. నాలుగవనాటిరాత్రి కళ్లు తెరచి—"బడదీదీ!" అని పిలిచాడు.

ఆవాళ నైట్‌డ్యూటీ ఒక కాలేజీ కుర్రవాడు. మాట వినగానే దగ్గరికి వచ్చి నిలబడ్డాడు. సురేంద్రుడు మళ్ళీ—"బడదీదీ!" అన్నాడు.

"రేపు ఉదయం వస్తుంది," అన్నాడు స్టూడెంటు.

మర్నాడు సురేంద్రుడు ఇంకా తెలివిగా ఉన్నాడు. కాని బడదీదీ పేరు ఎత్తలేదు. ఆవాళ పగలంతా జ్వరంతో బాధపడి, సాయంత్రం ఒకడిని—"నేను ఆస్పత్రిలో ఉన్నానా?" అని అడిగాడు.

"ఆఁ."

"ఎందుకూ?"

"బండికింద పడ్డారు."

"బతుకుతాననే ఆశ ఉన్నదా?"

"తప్పకుండా."

మరునాడు మొదటి విద్యార్థి సురేంద్రుని దగ్గరికివచ్చి- "మీకిక్కడ ఎవరైనా ఆత్మీయులున్నారా?" అని అడిగాడు.

"ఎవరూ లేరు."

"మరి ఆ రాత్రి బడదీదీ అని పిలిచారు, ఎవర్ని? ఆమె ఇక్కడ లేదా?"

"ఉన్నది, కాని ఆమె రాలేదు. మా తండ్రికి కబురు చేయగలరా?"

"ఆ."

సురేంద్రుడు తండ్రిచిరునామా చెప్పాడు. ఆవిద్యార్థి ఆ వేళనే ఉత్తరం వ్రాసివేశాడు. తర్వాత బడదీదీ సంగతి తెలుసుకోవాలని, "ఇక్కడకు, రాదలచుకొంటే స్త్రీలు కూడా రావచ్చు. మేము ప్రత్యేకపు ఏర్పాట్లు చేస్తాము. మీ అక్కయ్య చిరునామా చెప్పండి, కబురు చేస్తాను," అని మళ్లీ అడిగాడు.

కొంచెం సేపు ఆలోచించి సురేంద్రుడు వ్రజబాబు చిరునామా చెప్పాడు.

"మేము ఉండేది, వ్రజబాబుఇంటికి దగ్గరగానే. ఇవ్వాళ నీ స్థితి అంతా వారికి తెలుపుతాను. రాదలచుకొంటే చూడటానికి రావచ్చు."

సురేంద్రుడు ఏమీ మాట్లాడలేదు. బడదీదీ రావటం అసంభవం అని మనస్సులో అనుకొన్నాడు. విద్యార్థి

దయాపరవశుడై వ్రజబాబుకు ఈ సంగతంతా చెప్పారు. వ్రజబాబు చకితుడై, "జీవిస్తాడా?" అని అడిగాడు.

"తప్పకుండా జీవిస్తాడు."

వ్రజబాబు ఇంట్లోకి వెళ్లి కుమార్తెతో— "మాధవీ! నేను అనుకొన్నంతా అయింది! సురేంద్రుడు బండికింద పడి ఆస్పత్రిలో ఉన్నాడు."

మాధవి శరీరం ఒక్కసారిగా ఝల్లుమన్నది.

"నీపేరు పెట్టికాబోలు బడదీదీ అని పిలిచాడట. నీవు చూడటానికి వెళ్తావా?"

ఈ సమయంలోనే వ్రక్కగదిలో ప్రమీలపదో గట్లున పడవేసింది. మాధవి అటు పరుగెత్తింది. చాలాసేపటికి తిరిగివచ్చి, "నువు చూసిరా, నాన్నా నేను రాలేను!" అని అన్నది.

వ్రజబాబు ఖేదంతో కూడిన నవ్వు నవ్వి— "వాడు అడవి జంతువు! అలాంటి వాడి మీదనా నీ కోపం?" అన్నాడు.

మాధవి మాట్లాడలేదు. వ్రజబాబు ఒక్కడే సురేంద్రుని చూడబోయాడు. చూసి చాలా విచారపడి, "సురేన్, మీ తల్లిదండ్రులకు కబురుచేస్తే బాగుండదూ?" అన్నాడు.

"కబురు చేశారు," అన్నాడు సురేంద్రుడు.

"భయమేమీలేదు. వారు రాగానే నేను ఏదో ఒక బందోబస్తు చేస్తాను!" అని వ్రజబాబు, వారి ఆర్థిక పరిస్థితులు ఆలోచించి, "అంతకన్న వారి చిరునామా చెప్పు. వారు రావటానికేమీ ఆటంకాలు లేకుండా చేస్తాను," అన్నాడు.

సురేంద్రునికి ఈమాటల ఏమీ అర్థం కాలేదు, "నాన్న వస్తాడు. ఇంకా ఆటంకా లేమున్నవి ?" అన్నాడు.

వ్రజబాబు ఇంటికి వచ్చి ఈసంగతంతా మాధవికి చెప్పాడు. అప్పటినుంచి సురేంద్రుని చూడటానికి రోజుకు ఒక మాటయినా పోతూ ఉండేవాడు. అతనిమీద వ్రజ బాబుకు ప్రేమకూడా జనించింది. ఒకరోజున అస్పత్రినుంచి తిరిగివచ్చి, "మాధవీ, నువ్వు చెప్పింది నిజమే! సురేంద్రుని తండ్రి ధనవంతుడు." అని అన్నాడు.

"ఎలా తెలిసింది?" అని మాధవి ఉత్సుకతతో అడిగింది.

"వాళ్ళతండ్రి గొప్ప వకీలు. నిన్నరాత్రి వచ్చాడు."

మాధవి మౌనం వహించింది.

"సురేంద్రుడు ఇంటినుంచి పారిపోయి వచ్చాడు !" అన్నాడు వ్రజబాబు.

"ఎందుకు ?"

"వాళ్ళ తండ్రితో ఇవ్వాళ మాట్లాడాను. ఆయనే ఇదంతా చెప్పాడు. సురేంద్రుడు ఈయేడే అలహాబాదు విశ్వవిద్యాయలంలోకెల్లా ఫస్టున యం. ఏ ప్యాసయ్యాడట. విదేశాలకు పోవాలంటే క్రూరవాడు అన్యామనస్కుడని పంపలేదట. అందుకని అలిగి పారిపోయి వచ్చాడు. పంపక పోవటంకూడా మంచిదే అయింది! ఇంటికి తీసుకుపోతాడట."

నిశ్వాసం బిగపట్టి, పొర్లుకొచ్చే కన్నీటిని ఆపుకొని, "అదేమంచిది !" అన్నది మాధవి.

౬

సురేంద్రుడు వెళ్ళిపోయి ఆరుమాసాలు అయింది. ఈ మధ్య ఒకమాటు మాత్రమే మాధవి మనోరమకు ఉత్తరం వ్రాసింది. మళ్ళీ వ్రాయలేదు.

దసరా పండుగకు మనోరమ తండ్రిగారింటికి వచ్చినపుడు మాధవి దగ్గరకువచ్చి "ఏదీ, నీ కోతినిచూపించు" అని పట్టుపట్టి కూర్చున్నది.

మాధవి నవ్వి "కోతి ఎక్కడ దొరుకుతుందే!" అన్నది.

"నువ్వు పెంచితివిగా!"

"ఎప్పుడూ?"

మనోరమ నవ్వును ఆపుకొని "అప్పుడే మరచిపోయావా? అతడు నిన్ను తప్ప ఇంకెవ్వరినీ ఎరగడుకదూ?" అన్నది.

మాధవి ఇది చాలాసేపటికిగాని గ్రహించలేదు. గ్రహించిన విధంగానే ఆమె ముఖంకూడా క్రమంగా వివర్ణమయింది. కాని ఏమీ తోణకకుండా—"ఓ, అతని సంగతా? అతనంతట అతనే వెళ్ళిపోయాడుగా!" అన్నది.

"ఇలాంటి చక్కని పాదాలు ఎలా వదిలి పోయాడే!"

మాధవి ముఖము ప్రక్కకు తిప్పుకున్నది; మాట్లాడలేదు! మనోరమ ఆదరంతో ఆమెముఖం ఈవలికి తిప్పి సరసం ఆడబోయింది. మాధవి కళ్ళ వెంట నీరు కారుతూ ఉన్నది.—"ఇదేమిటి, మాధవీ!" అని ఆశ్చర్యంతో అన్నది.

మాధవి ఇక సంబాళించుకో లేకపోయింది. కళ్ళమీద చెరగు పెట్టుకుని ఏడ్చింది.

మనోరమ విస్మయానికి హద్దు లేదు. ఏమి అనాలో కూడా ఆమెకు తోచలేదు. కొంతసేపు అలానే ఏడవనిచ్చింది. తర్వాత ముఖంమీదనుంచి బలవంతాన ముసుగు తీసి—"మామూలు సరసంకూడా సహించలేవా, చెల్లీ!" అన్నది చాలా విచారంతో.

"నేను విధవను, దీదీ!" అన్నది మాధవి కళ్లు తుడుచుకొంటూ.

తర్వాత ఇద్దరూ కాసేపు నిశ్శబ్దంగా కూర్చున్నారు. ఇద్దరూ నీరవంగా ఏడుస్తున్నారు. మాధవి దుఃఖం చూచి మనోరమ ఏడుస్తున్నది; పాపం ఆమె విధవ అని! కాని మాధవి ఏడ్చేకారణం వేరు—తనను అర్థంచేసుకోకుండా—"అతడు నిన్నుతప్ప ఇంకెవ్వరినీ ఎరగడుకదూ?" అని సరస మాడిందని. ఈమాట సత్యమని ఆమెకు తెలుసు!

"కాని చేసినపని మంచిది కాదు!" అన్నది మనోరమ చాలాసేపు ఉన్నాక.

"ఏపని?"

"అదికూడా చెప్పాలా, చెల్లీ? నేనంతా గ్రహించాను!"

ఈ ఆరుమాసాలనుంచీ ఏవిషయాన్నయితే మాధవి ప్రాణప్రదంగా దాచుకు వస్తున్నదో, దాన్ని మనోరమ దగ్గర దాచలేకపోయింది. పట్టుపడి, ముఖం చెరగుతో కప్పుకొని పసిపిల్లవలె ఏడువ నారంభించింది.

"కాని వెళ్ళింది ఎందుకు?"—చివరకు మనోరమ

అడిగింది.

"నేనే వెళ్ళిపొమ్మన్నాను."

"మంచిపని చేశావు— బుద్ధిమంతురాలివి!"

మనోరమ ఏమీ గ్రహించలేదని మాధవి తెలుసుకున్నది. అందుకని సంగతంతా ఒక్కటొక్కటిగా చెప్పి "కాని అతను బ్రతక్కపోతే నాకు పిచ్చి ఎక్కేదనుకుంటాను!" అన్నది.

"ఇప్పుడు అంతకంటే ఏమి తరుగు!" అని మనోరమ మనస్సులో అనుకొన్నది. ఆరోజున మనోరమ చాలా విచారంతో ఇంటికి తిరిగి వచ్చింది! ఆరాత్రే కలం కాయితం తీసుకుని భర్తకు జాబు వ్రాసింది:

"స్త్రీలను విశ్వసించకూడదని మీరు చెప్పిన మాటలు యథార్థము. ఇవ్వాళ నేను కూడా అదే చెప్పుతున్నాను; ఎందుకంటే మాధవి నాకు నేర్పింది. నేను ఆమెను బాల్యంనుంచీ ఎరుగుదును. ఆమెమీద తప్పు వేయాలనే కోరిక నాకు సుతరామూ లేదు. ఈతప్పంతా స్త్రీజాతిమీద వేస్తున్నాను—విధాతమీద వేస్తున్నాను! అతగాడు, ఇంతకోమలమైన, జలమువంటి ద్రవపదార్థముతో నారీ హృదయాన్ని ఎందుకు సృష్టించాడు? ఇంత ప్రేమను చేర్చి ఈహృదయాన్ని ఎందుకు పోతపోశాడు? ఈ హృదయాల్ని ఇంకా కొంచెం కఠినంగా నిర్మించమని అతగాణ్ణి ప్రార్థిస్తున్నాను. ఇక మిమ్మల్ని ప్రార్థించేది ఏమంటే— మీపాదాలమీద తలపెట్టి మీ ముఖంవంక చూస్తూ చనిపోనిమ్మని! మాధవిని చూస్తే

నాకు భయంవేస్తున్నది. ఆమె నా ఆబాల్య విశ్వాసాలన్ని టినీ తారుమారు చేసింది. నన్నుకూడా మీరు ఎక్కువగా విశ్వసించవద్దు—త్వరగా వచ్చి తీసుకుపొండి—"

ఆమెభర్త ఇలా జవాబు వ్రాశాడు:

"రూపమున్నవారు చూపిడతారు; గుణాలున్నవారు వెల్లడిస్తారు; హృదయంలో ప్రేమ ఉన్నవారే ప్రేమించటం ఎరుగుదురు—ప్రేమిస్తారు కూడా! మాధవీలత రసాల వృక్షాన్ని ఆశ్రయించటం ప్రపంచధర్మం—దానికి నీవూ నేనూ ఏమిచేయగలం? నేను నిన్ను బాగా విశ్వసిస్తున్నాను. అందుకోసం నీవేమీ చింతపడవద్దు."

మనోరమ భర్త ఉత్తరం హృదయానికి హత్తుకొని, మనస్సులో వారి పాదాలనుద్దేశించి నమస్కరించింది. తర్వాత మళ్లీ ఉత్తరం వ్రాసింది;

"మాధవి మందభాగిని. విధవలు చేయకూడని పని చేసింది!"

ఉత్తరం చదువుకొని మనోరమ భర్త లోలోన నవ్వుకొని కౌతుకంగా జవాబు వ్రాశాడు:

"మాధవి మందభాగినే, అందుకు సందేహం లేదు. కారణం, విధవ అయి కూడా మనస్సులో ఇంకొకర్ని ప్రేమించింది. మీసధవల హక్కుల్లో జోక్యం కలిగించు కొంటున్నది—నీవు కోపించవలసిన విషయమే! నేను బ్రతికి ఉన్నంత కాలం నీకేచింతా లేదు. నీకున్న సమపాయా లేమీ వదులుకోవద్దు; ఈసమయంలోనే తీగ్గా ఇంకొకరిని ప్రేమించు. కాని మనోరమా! నీవు నాకేమీ ఆశ్చర్యం

కలిగించలేదంటే నమ్ము. ఒకచోట నేనొక లతను చూశాను. అది ఒకమైలు దూరం భూమిమీద పాకి చివరకొక చెట్టును ఆధారం చేసుకొని పైకి ఎక్కింది. ఇప్పుడు దానిన ఎన్నో ఆకులు, ఎన్నో పువ్వులు! నీవు ఇక్కడకు రాగానే మనమిద్దరం పోయి ఒకమాటు చూచి వద్దాము."

మనోరమ కోపంతో దీనికి జవాబివ్వలేదు.

మాధవిముఖం కొంచెం వాడిపోయింది. ఎల్లప్పుడూ సంతోషంగా ఉండేముఖం కొంచెం గంభీరమయింది. పనిపాటల్లో ఒక క్రమపద్ధతిలేదు. అశ్రద్ధ హెచ్చింది. ఆమె పూర్వంవలెనే అందరిమీదా ఆత్మీయత చూపిస్తున్నది. నిజం చెప్పాలిసివస్తే ఇంకా కొంచెం పెంచిందికూడా. కాని ప్రతివిషయమూ పూర్వంమాదిరిగా జ్ఞాపకం ఉండటం లేదు; మధ్యమధ్య మరపుకూడా ఉండేది.

ఇప్పుడుకూడా ఆమెను అందరూ 'బడదీదీ' అనే అంటున్నారు. ఇప్పుడుకూడా అందరూ ఆ కల్పతరువుకంకే చూస్తున్నారు. చేయిచాస్తున్నారు—అభీష్టఫలం పొందుతున్నారు. కాని ఆచెట్టు వెనకటిమాదిరి తేజోవంతంగా లేదు. కాస్తె ప్రపంచానుభవంకల వృద్ధులు ఆచెట్టు ఎండి పోతుందేమో నని కూడా అప్పుడప్పుడూ సందేహించేవారు.

మనోరమ రోజూ వస్తూనే ఉన్నది. ఇతరవిషయాలు అనేకం మాట్లాడేవారు; కాని ఈవిషయం తలపెట్టేవారే కాదు. ఈవిషయం ఎత్తితే మాధవికి కష్టంగా ఉంటుందని మనోరమకు తెలుసును. అందుచేత ఈవిషయాన్ని కది

లించకుండా ఉండటమే మంచిదని ఆమె భావించేది. మంద భాగిని, ఈవిషయం ఎంత త్వరగా మరిచిపోతే ఆమెకు అంత శ్రేయస్కరమని మనోరమ తలచేది!

* * * *

సురేంద్రుడు ఆరోగ్యవంతుడై తండ్రివెంట ఇంటికి వెళ్ళాడు. ఇప్పుడు మాధవతల్లి అతనిమీద వెనకటి మాదిరిగా శ్రద్ధ తీసుకోవటం లేదు. అందుచేత సురేంద్రుని శరీరంకూడా కొంచెం స్వస్థత చెందింది. కాని పూర్తిగా నయం కాలేదు; ఇంకా గుండెల్లో నొప్పి ఉన్నది. రూప యౌవన పిపాసలింకా అతని మనసులో అంకురించలేదు. వాటినిగురించి అతను ఆలోచించేవాడే కాదు. పూర్వం మాదిరి ఇప్పుడుకూడా అన్యమనస్కుడు; పరావలంబనుడు. కాని తాను ఆధారపడవలసిన వ్యక్తిని ఇంకా అతను వెతుక్కో లేదు; వెతికినంతలో దొరకనూలేదు. దొరక లేదని అతను తన పనులు తాను చూచుకుంటున్నాడా అంటే అదీలేదు. ఇప్పుడు కూడా ఇతర్ల వంకనే చూస్తూ ఉంటాడు. కాని వెనకటికీ ఇప్పటికీ తేడా ఏమంటే, ఇప్పుడు ప్రతిపనిలోనూ అతను లోపాలు కనిపెడుతూ ఉన్నాడు; గొణుక్కొంటూ ఉన్నాడు. ఇది చూసి—"సురో ఇప్పుడు చాలా మారిపోయా"డని మాధవతల్లి అంటూ ఉండేది.

ఈమధ్య ఒకనాడతనికి జ్వరం వచ్చింది. చాలా బాధ పడ్డాడు. కళ్ళవెంట నీరుకూడా కార్చాడు. మాధవతల్లి పక్కనే కూర్చుని ఉన్నది. ఇంతకాలానికి ఆమె సురేం

ద్రునిలో మార్పు చూసింది. ఆమె కళ్ళలోకూడా నీరు తిరిగింది. చాలా ఆదరంతో సురేంద్రుని కళ్ళు తుడిచి— "సురో, ఎందుకు నాయనా?" అన్నది.

సురేంద్రుడు మాట్లాడలేదు. ఒక పోస్టుకార్డు తీసుకుని వంకరటింకర అక్షరాలతో "బడదీదీ, నాకు జ్వరంవచ్చింది; చాలా బాధగా ఉంది," అని రాశాడు. కాని కార్డు తపాలాపెట్టెలో పడలేదు. ముందు పక్కమీదనుంచి టేబిలుమీదకు పోయింది. తర్వాత ఇల్లు ఊడ్చేవాడు ఆల్‌బకరావిత్తులూ, బిస్కత్తుముక్కలూ, ద్రాక్ష తొక్కలతోపాటు ఈడ్చి దాన్నికూడా కలిపి తుక్కుపోగులో పారవేశాడు. సురేంద్రుని ప్రాణప్రదమైన కోరిక, ఎండకు ఎండి, మంచుకు తడిసి, దుమ్ముకొట్టుకొని, గాలికి ఎగిరి ఒక రావిచెట్టు క్రింద పోయి పడింది.

కొన్నాళ్ళు సురేంద్రుడు జవాబు వస్తుందనే ఆశతో ఎదురు చూశాడు. కాని ఎన్నాళ్ళు గడిచినా జవాబు రాలేదు. నెమ్మదిగా అతని జ్వరం తగ్గింది, లేచి తిరుగుతున్నాడు. తర్వాత కొంతకాలానికి అతని జీవితంలో ఒక కొత్త ఘటన ఘటిల్లింది. ఘటన నూతనమైనా స్వాభావికమైనదే. సురేంద్రుని తండ్రికి ఇది మొదటినుంచీ తెలుసును—ఇలా జరుగుతుందని అనించే ఉన్నాడు.

సురేంద్రుని మాతామహుడు పాబ్నాజిల్లాలో ఒక మధ్యరకం జమీందారు. ఇరవై, ఇరవైయైదు గ్రామాలున్నవి. సంవత్సరానికి యాభైవేల రూపాయలదాకా ఆదాయం వస్తుంది. అతనికి కొడుకులు లేరు; ఖర్చుకూడా

లెక్కన; పైగా అతను కృపణుడని ప్రసిద్ధి. అందుచేతనే తన దీర్ఘజీవితంలో చాలా డబ్బు సంపాదించి పోయాడు. అతని ఆస్తికి దౌహిత్రుడైన సురేంద్రుడే వారసుడవుతాడని సురేంద్రుని తండ్రికి తెలుసును. జరిగిందికూడా అంతే. మామగారు మృత్యుశయ్య మీద ఉన్నారని కబురు వచ్చింది. తక్షణం సురేంద్రుని తండ్రి కొడుకును వెంటబెట్టుకొని పాబనా బయలుదేరాడు. కాని అక్కడికి చేరక ముందే మామగారు ఈలోకం వదలిపెట్టారు.

శ్రాద్ధం మహా గొప్పగా చేశారు. అసలు చనిపోయిన జమీందారే కఠినుడు; పైగా ఈ వకీలుగారి బందోబస్తుకు ప్రజలు హడలెత్తిపోయారు! ఇక సురేంద్రునికి వివాహం చేయటం అవసరం. సంబంధాలు కుదిర్చేవారి రాకపోకలతో ఊరంతా అలజడిగా ఉంది. యాభై కోసులమధ్య ఎక్కడ కాస్త మంచిపిల్ల ఉన్నదన్నా ఈ దండు వారింటి మీదికిపోయి పడేది—రకరకాల ఆశలూ చూపెట్టేది. ఈవిధంగా నాలుగైదు మాసాలు గడిచాయి. చివరకు మారుతల్లి వచ్చింది. చుట్టుపక్కలందరూ వచ్చారు—బంధుమిత్రులతో ఇల్లు కిటకిటలాడుతున్నది.

తర్వాత ఒకనాటి ఉదయం, సన్నాయీ, నౌబత్‌ఖానా, రండోళ్ళూ, బాకలతో మామగారి గ్రామమంతా దద్దరిల్లచేసి, సురేంద్రుడు వివాహం చేసుకొని స్వగ్రామం తిరిగి వచ్చాడు.

౭

దాదాపు అయిదారు సంవత్సరాలు గడిచాయి. సురేంద్రునితండ్రి ఈలోకంలో లేడు. వ్రజబాబుకూడా చనిపోయినాడు. సురేంద్రునిమారుతల్లి భర్త యిచ్చిన సంపత్తి తీసుకుని కన్నవారింట ఉంటూఉన్నది.

సురేంద్రునికి ఇప్పుడు సుఖ్యాతి ఎంతో అపఖ్యాతి అంత. ఇటువంటి మిత్రవత్సలుడూ, అమాయకుడూ, స్నేహితులను పోషించే జమీందారూ ఇంకొకడు లేడని ఒక ముఠావారు చెప్పుతున్నారు. రెండో ముఠావారు ఇటువంటి అత్యాచారీ, ప్రజలను పీడించే జమీందారూ, ఈ ప్రాంతాల్లో ఎప్పుడూ పుట్టలేదని అంటున్నారు. నాకు తెలిసినంతవరకు ఇవి రెండూ సత్యం. మొదటిది సురేంద్రునిపక్షంలోనూ, రెండోది అతనిమేనేజరు మధురబాబు పట్లా.

సురేంద్రుని బైఠక్‌ఖానాలో చాలామంది మిత్రులు కూడా ఉంటారు. మహాసంతోషంతో ఇహలోకవాంఛితాలన్నీ తీర్చుకుంటూ ఉంటారు. తాంబూలమూ, తంబాకూ, మద్యమాంసాలకోసం వాళ్ళు వెతకవలసిన అవుసరం అలా ఉంచండి—అడగవలసినపని కూడా లేదు. వాటి అంతట అవే వచ్చేవి.

మేనేజరు మధురబాబుకు ఇవంటే చాలా ఇష్టం. ఖర్చు పెట్టడంలో మహాభారీ చెయ్యి. కాని వీటికోసం జమీం

దారును నష్టపెట్టేవాడు కాదు. శాసించడం ఎట్లాగో వీరికి తెలుసు కాబట్టి ప్రజలే ఈ ఖర్చులు భరిస్తూ ఉండేవారు. మధురబాబు ఒక్క పైసాకూడా పన్ను బకాయి ఉండనిచ్చే వాడు కాదు. అవసరమైతే ఇల్లు తగలవేయించో, పొలము అమ్మించో, కచ్చేరీగదిలో పెట్టి తాళం వేసో వసూలు చేసే వాడు. ఇలాంటిపను లంటే అతనికి మహా సరదా!

ప్రజల హాహాకారాలు అప్పుడప్పుడూ శాంతి దేవి చెవుల బడుతూ ఉండేవి. ఆమె భర్తను—"మీరు స్వయంగా జమీందారీవ్యవహారాలు చూడకపోతే ప్రజలు నాశనమై పోతా"రని హెచ్చరిస్తూ ఉండేది.

సురేంద్రుడు నిద్రనుంచి మేలుకొన్నవానివలె—"అదే, అదే! ఇదంతా నిజమేనా?" అనేవాడు.

"నిజంకాదు! దేశమంతా మిమ్మల్ని తిడుతున్నారు. మీచెవులదాకామాత్రం రావటంలేదు. ఇరవైనాలుగు ఘంటలూ స్నేహితులతో కూర్చుంటే ఇవన్నీ మీకెలా వినపడతవి? ఇలాంటి మేనేజరు మనకవసరంలేదు—వెళ్ళ గొట్టండి!"

సురేంద్రుడు అప్రతిభుడై—"అదే—రేపటినుంచీ వ్యవ హారాలన్నీ నేనే చూస్తాను," అనేవాడు విచారపడుతూ.

తర్వాత కొన్నాళ్ళపాటు జమీందారీ వ్యవహారాలన్నీ శ్రద్ధగా చూసేవాడు. మధురబాబు చాలా వ్యాకులపడే వాడు. మరీ సహించలేనపుడు— "సురేన్ బాబూ! ఇలా చేసి జమీదారీ నిలుపుకో గలరా?" అనేవాడు గంభీ రంగా.

సురేంద్రుడు పరిహాసం చేసి— "బీదల రక్తం పీల్చే జమీందారీ ఉంటే సరి, లేక పోతే ఏం, మధుర బాబూ?" అనేవాడు.

"అయితే నాకు సెలవివ్వండి. నేను వెళ్ళిపోతాను!"

సురేంద్రుడు నిలబడి పోయేవాడు. తర్వాత మళ్ళీ మామూలే. బైఠక్‌ఖానాలోంచి బయటికి వచ్చేవాడు కాడు. ప్రస్తుతం ఇంకో ఉపసర్గ వచ్చి కలిసింది. ఉద్యాన వాటికలో కొత్తగా భవనం ఒకటి కట్టించాడు. ఏలోకేశి అనే వేశ్య కలకత్తానుంచి వచ్చి దాంట్లో దిగింది. ఆట పాటల్లో నాంది ప్రసంగం. మాపులకుకూడా ఖరవా లేదు. దులిపిన తేనెపట్టునుంచి తేనెటీగలన్నీ ఒక్కమాటుగా ఎగిరిపోయి ఎక్కడైనా వాలినట్టు సురేంద్రుని మిత్రులందరూ, బైఠక్‌ఖానా వదలిపెట్టి వాటికాభవనంలో పోయి వాలారు. వాళ్ళ ఆనందానికి హద్దు లేదు. ఉత్సాహానికి పరిమితి లేదు. సురేంద్రునికూడా అక్కడకు లాక్కుపోయారు. నేటికి మూడురోజులైంది— శాంతికి భర్త కనపడి. నాలుగోనాటి పగలు భర్తను చూసి, తలుపుకు వీపు ఆనించి కూర్చుని— "మూడ్రాత్రుళ్ళనుంచీ ఎక్కడున్నారు?" అని శాంతి భర్తను అడిగింది.

"వాటికా గృహంలో."

"అక్కడ ఏం పనున్నారు— మూడురోజులనుంచీ ఇలు తొంగి చూడక పోవటానికి?"

"అదే—"

"అన్నిటికి అదే! నేనంతా విన్నాను," అంటూ శాంతి

ఏడ్చింది. "నేను ఏమి తప్పు చేశానని, నన్ను మీరు ఇలా కాళ్ళతో నెట్టివేస్తున్నారు?"

"ఎక్కడ? అలా నేను—"

"కాళ్ళతో నెట్టివేయడమంటే ఇంకా ఏమిటి? ఇంతకన్నా అవమానం నాకు వేరే ఏముంటుంది?"

"అదే—అదే. వాళ్ళందరూ—"

శాంతి ఇక ఆ మాటలు వినలేకపోయింది. ఏడుస్తూ—"మీరు నాభర్తలు. నాకు ఇహమూ—పరమూ కూడా. వేసింకా మిమ్మల్ని తెలుసుకోలేక పోతున్నారా? నాకు తెలుసును—నేను మీకు దాసిని! ఒక్కనాడైనా మీమనస్సును వశ్యం చేసుకోలేక పోయాను. నాకష్టాలు మీకెప్పుడూ చెప్పలేను—[illegible] చెపితే నని, దుఃఖ పడతారేమో నని!" అన్నది.

"శాంతీ! ఎందుకు ఏడుస్తావు?"

"ఎందుకా ఏడ్పు? ఆ భగవంతుడికి తెలుసు. మీరు నన్ను ఆదరించలేరు. మీమనస్సులో కూడా దుఃఖం ఉంది. నాకష్టానికి మీరు మాత్రం ఏమి చేస్తారు?" తర్వాత కళ్ళు తుడుచుకొని అన్నది—"నేను పుట్టినప్పటినుంచీ కష్టాలు అనుభవిస్తున్నాను; అనుభవించినా నష్టమేమీ లేదు. కాని మీకష్టమేదో తెలుసుకోగలిగితే—"

సురేంద్ర ఆమెను దగ్గరకు లాక్కొని చేతులతో కళ్ళు తుడుస్తూ—"తెలుసుకుని ఏమి చేస్తావు" శాంతీ?" అన్నాడు ప్రేమతో.

ఈ ప్రశ్నకు ఇంకా జవాబున్నదా? శాంతి వెక్కి వెక్కి

వచ్చింది. చాలాసేపు ఉన్నాక శాంతి "మీ ఆరోగ్యం యిప్పుడు బాగోలేదు," అన్నది.

"ఇప్పుడేం? అయిదు సంవత్సరాలనుంచీ లేదు. కల కత్తాలో ఉండగా బండి కింద పడ్డాను. గుండెకు పెద్ద దెబ్బ తగిలింది. ఒకమాసం రోజులు మంచంమీద ఉన్నాను. అప్పటి నుంచీ ఇప్పటి వరకూ నొప్పి కనబడుతూనే ఉంది. ఇన్నాళ్లు ఎట్లా బ్రతికానా అని అప్పు డప్పుడూ నేనే ఆశ్చర్య పడుతూ ఉంటాను."

శాంతి ఆదుర్దాతో భర్త రొమ్ముమీద చేయిపెట్టి— "పదండి, ఈదేశం వదలి కలకత్తా పోదాం. అక్కడ పెద్దపెద్ద డాక్టర్లు—" అన్నది.

సురేంద్రుడు ఒక్కమాటుగా ఆనందితుడై—"అలాగే పద. అక్కడ బడదీదీ కూడా ఉంది,'' అన్నాడు

''మీబడదీదీని చూడాలని నాక్కూడా కోరిగ్గా ఉంది. ఆమెను పిలిపిస్తారా?"

"పిలిపిస్తాను!" అని తర్వాత కాసేపు ఆలోచించి— "తప్పకుండా వస్తుంది. నేను చనిపోతున్నానని వింటే—" అన్నాడు.

శాంతి భర్తనోరు కప్పిపెడుతూ—''మీకాళ్ళమీద పడతాను. ఇక అలా అనకండి!'' అన్నది.

"ఆహా! ఆమె వస్తే నాకిక ఏదుఃఖమూ ఉండదు."

శాంతి ఆత్మాభిమానానికి కొంచెం దెబ్బ తగిలింది. ఇంతకుముందే భర్తకు తానేమీ కానని చెప్పిఉన్నది. కాని సురేంద్రుడు అంతదాకా ఆలోచించలేదు; అంత

దూరం పరీక్షించనూ లేదు. తను చెప్పినదానికే మహా సంతోష పడుతున్నాడు—"నువ్వు స్వయంగా పోయి బడ దీదీని పిల్చుకురా, ఏమంటావు?" అని అడిగాడు.

కట్ట తెగి నదీ ప్రవాహం లాగా శాంతికళ్ళనుంచి అశ్రువులు ప్రవహింప నారంభించినవి.

మర్నాడు శాంతి దాసి చేత మధురబాబుకు—"ఉద్యానవాటికలోకి తీసుకొనివచ్చిన మనిషిని వెంటనే వెళ్ళగొట్టక పోతే మేనేజరుపనిలోనుంచి మానుకోవలసివస్తుం" దని కబురు పంపించింది తర్వాత—"ఏమైనా కానియ్యండి, మీరు బయటికి పోయినట్లయితే నేను తల పగులగొట్టుకు చస్తా," నని భర్తను బెదిరించింది.

"అదే — కాని వాళ్ళు—"

"'కాని' సంగతి నేను చూస్తాను," అని శాంతి మళ్ళీ దాసిని పిలిచి—"ఆదార్భాగ్యుల్ని ఇంట్లో అడుగు పెట్ట నివ్వద్దని దర్వానుతో చెప్పు," అని చెప్పింది.

వ్యవహారం పెడ తిరిగిం దని గ్రహించి మధురబాబు ఏలోకేశికి సెలవుచీటీ ఇచ్చాడు. మిత్రులు ఇక లాభం లే దని వెళ్ళిపోయారు. మళ్ళీ నెమ్మదిగా సురేంద్రుడు జమీందారీపనులు చూడా ఆరంభించాడు.

సురేంద్రుని కలకత్తా ప్రయాణం ప్రస్తుతం ఆగిపోయింది. గుండెనొప్పికూడా చాలావరకు తగ్గినట్టుగానే కనపడింది. కలకత్తా పోవటానికి శాంతి అంత ఉత్సాహం కనపర్చ లేదు. భర్తకు ఇక్కడే, తాను చేయగలిగినంత సేవ చేయ నారంభించింది. కలకత్తానుంచి డాక్టర్ని ఒకాయన్ని పిలి

పించి చూపించింది. డాక్టరు సంగతంతా విని, పరీక్ష చేసి, ఔషధం వ్రాసి ఇచ్చాడు. హృదయపు పరిస్థితిని బట్టి శారీరకంగానూ, మానసికంగానూ ఏమాత్రం పరిశ్రమ చేయకూడదని హెచ్చరించాడు.

ఇప్పుడు డాక్టరుసలహాననుసరించి సురేంద్రుడు జమీందారీవ్యవహారాలు చూడటంలేదు. మేనేజరు మళ్ళా మామూలుగానే అత్యాచారాలు చేయ నారంభించాడు. ప్రజలలో హాహాకారాలు చెలరేగినవి. అవి అప్పుడపుడూ శాంతి చెవిదాకా వచ్చేవి! కాని [illegible] చెప్ప సాహసించేది కాదు.

౨

కలకత్తా భవనంలో వ్రజబాబుగారి స్థానంలో ఇపుడు శివచంద్రుడు యజమాని. మాధవికి బదులు శివచంద్రుని భార్య ఇప్పుడు యజమానురాలు. మాధవి ఇంకా ఇక్కడనే ఉన్నది. శివచంద్రుడు ఆమెను చాలా ఆదరంగానే చూస్తున్నాడు. కాని మాధవికి ఇక్కడ ఉంటానికి మనస్సు కొలకటం లేదు. ఇంట దాసదాసీలూ, మేనేజరూ, గుమస్తా వగైరాలు ఇప్పటికి కూడా ఆమెను బడదీదీ అనే పిలుస్తున్నారు. కాని, పెత్తనాల తాళపుచెవి మరో వ్యక్తి చేతికి పోయిందని వారందరికీ తెలుసు. అలాగని శివచంద్రుని భార్య మాధవిని అమర్యాద కానీ అవజ్ఞ కానీ చేస్తూవున్నదనటానికి వీలులేదు. కాని ఆమె చూపించే భావాన్ని బట్టి

ఆమె అనుమతీ పరామర్శా లేకుండా అన్ని పనులూ తాను స్వతంత్రించి చేయకూడదని మాధవి బాగా గ్రహించింది.

అప్పుడు తండ్రిగారి పెత్తనం; ఇప్పుడు అన్నగారి అమలు. అందువల్లనే కొంత మార్పు కూడా వచ్చింది. పూర్వం ఆదరమూ వున్నది, అధికారమూ వున్నది—ఇపుడు ఆదరం వున్నది కాని అధికారం తగ్గింది. అపుడు తండ్రిగారి ఆదరమంతా ఈమె ఒక్కతెమీదనే—ఇపుడు ఆత్మీయుల్లో ఈమెకూడా ఒక్కతె అయింది.

ఎవరైనా, నేను శివచంద్రుణ్ణిగానీ అతని భార్యనుగానీ దోషిని చేస్తున్నానని—స్పష్టంగా అనకుండా అటూ యిటూ మెలికలు తిప్పి నిందిస్తున్నానని తలిస్తే—వారు నన్ను సరిగ్గా అర్థం చేసుకోలేదన్నమాట. ప్రపంచ రీతి-నీతులు నేటివరకూ ఎలా నడుస్తున్నవో అది మాత్రం నేను యిక్కడ వ్రాశాను. మాధవిగీత మంచిది కాదు; మంద భాగిని; ఆమెకు నా అనేవారు లేరు. అందుకని యితరులు తమ హక్కులు ఎందుకు వదలుకుంటారు? భర్తఆస్తిమీద భార్యకు అధికార మున్నదని ఎవరు ఎరగరు? శివచంద్రుని భార్య ఇంతమాత్రం తెలుసుకోలేదా? శివచంద్రుడు మాధవికి సోదరుడు. కాని అతనిభార్యకు మాధవి ఎవరు? మాధవికి అంతా తెలుసు. ఆమె వదిన చిన్నదిగా ఉన్నప్పుడు వ్రజబాబు ఇంకా బ్రతికే వున్నాడు. అప్పుడు ప్రమీలకూ ఆమెకూ అట్టే తేడా చూపించేది కాదు మాధవి. ఇప్పుడు అభిప్రాయాలు కలవటం లేదు. మాధవి మొదటినుంచీ అభిమానిని—అందుకనే అందరికీ తగ్గివుండేది. మాటపడే

ఓర్పు లేదు — అందుకనే మాట్లాడేది కాదు. బలం లేని చోట తల యెత్తుకు నిలబడటమంటే ఆమెకు తల కొట్టి వేసినట్లు వుండేది. మనస్సుకు కష్టం కలిగినా మాట్లాడకుండా సహించేది. అన్నకు ఏమీ చెప్పేది కాదు. పితురీలు చెప్పే అభ్యాసం ఆమె కెప్పుడూ లేదు. ఆత్మీయతను అడ్డు చేసుకొని అధికారం సంరక్షించుకోవడమంటే అమెమనస్సు ధిక్కారం చేసేది. సామాన్యస్త్రీలవలె కలహించటమంటే ఆమెకు ఎక్కడా లేని ఏవగింపు.

"నేను మాయింటికి వెళ్తాను, అన్నాయ్," అని ఒక రోజున మాధవి అన్నను అడిగింది.

శివచంద్రుడు విస్మయంతో "అదేమిటి, మాధవీ! అక్కడ యెవరూ లేరుగా!" అన్నాడు.

మాధవి చనిపోయినభర్త నుద్దేశించి, "వారిమేనల్లుడూ చెల్లెలూ కాశీలో వుంటున్నారు. వారిని తీసుకు వచ్చి గోవిందపురంలోనే వుంటాను," అన్నది.

గోవిందపురం పాబనా జిల్లాలోని ఒక క్షుద్రగ్రామం. మాధవి అత్తగారియిల్లు అక్కడనే వున్నది. శివచంద్రుడు నవ్వుతూ, "అదేలా! అక్కడ వుంటే నీకు చాలాయిబ్బంది కాదూ?" అని అడిగాడు.

"ఇబ్బంది యేముంది? ఇల్లింకా పడిపోలేదు. పది పన్నెండు యెకరాల పొలంకూడా వున్నది. వాటితో ఒక విధవకు జరగదా?"

"జరగదనీ కాదు, డబ్బు లేదనీ కాదు. ఎలాగయినా నీవు చాలా ఇబ్బంది పడతావు, మాధవీ!"

" ఇబ్బంది యేముంటుంది లే, అన్నాయి! "

శివచంద్రుడు కాస్త ఆలోచించి—" ఎందుకు పోతు న్నావు, చెల్లీ! నాకు దాచకుండా చెప్పు. నే నంతా సరి చేస్తాను, " అన్నాడు.

ఇంతకు ముందు శివచంద్రుడు భార్యదగ్గర చెల్లెలి మీద యేవయినా పితూరీలు విని వుండవచ్చు. బహుశ అవి జ్ఞాపకం వచ్చే పైమాట అని వుంటాడు. కాని మాధవి ముఖం సిగ్గుచే కందగడ్డ లాగయింది— " దాదా, నేను పోట్లాడే నీయింట్లోనుంచి వెళ్ళి పోతున్నానని భావిస్తు న్నావా? " అని అడిగింది.

శివచంద్రుడుకూడా సిగ్గుపడ్డాడు—" కాదు, అది కాదు! నేను ఆమాట అన లేదు. ఈయిల్లు పూర్వంనుంచీ నీదే కదా. మరి యివ్వాళ యెందుకు వెళ్ళా లంటున్నావు? " అని తడబడుతూ అన్నాడు.

ఇద్దరికీ ఒక్కసారే తండ్రి జ్ఞాపకం వచ్చాడు. ఇద్దరి కళ్ళలోనూ నీరు కనపడింది—"మళ్ళీ వస్తాను. మీ అబ్బా యికి వడుగు చేసుకొనేటప్పుడు తప్పకుండా తీసుకు వద్దువు కాని—ఇప్పుడు పోనీయి, " అని కళ్ళు తుడుచుకొని మాధవి అన్నది.

"అదింకా ఎనిమిది సంవత్సరాల తర్వాత మాటగా? "

" బ్రతికి ఉంటే తప్పకుండా వస్తాను! "

ఏవిధంగానూ మాధవి ఇక్కడ ఉంటానికి ఇష్టపడ లేదు. వెళ్ళే ప్రయత్నాలు చేయసాగింది. కుటుంబమంతా వది నెకు వప్పచెప్పింద్రి. దాసదాసీలను ఆశీర్వదించింది. వెళ్ళ

బోతూవుండగా శివచంద్రుడు అశ్రుపూరిత నేత్రాలతో చెల్లెలి దగ్గరకు వచ్చి—"మాధవీ! మీా అన్నాయి యెప్పుడూ నిన్నేమీా అనలేదు కదా?" అని అడిగాడు.

"అదేమి మాట, దాదా?" అని మాధవి నవ్వింది.

"నిజమేనా?"

"నిజం."

"అయితే పో. నీ యింటికి నీవు పోతుంటే నేను వద్దనను. నీకు యెక్కడ బాగుంటే అక్కడే వుండు. కాని ఎప్పుడూ క్షేమసమాచారం తెలుపుతూ వుండు."

మాధవి ముందు కాశీ వెళ్ళి ఆడుబిడ్డ కొడుకును వెంట పెట్టుకొని గోవిందపురం వచ్చి సింహ ఏడు వత్సరాలు గడిచినాక మళ్లీ భర్త యింట్లో ప్రవేశించింది.

అపుడు గోవిందపురంలో ఉండే చటర్జీ మహాశయునికి గొప్ప విపత్తు వచ్చింది. వీరూ యోగీంద్రుని తండ్రీ మంచి స్నేహితులు. అందుకనే యోగీంద్రుని తండ్రి మృత్యు సమయంలో తన ఆస్తినంతా వీరికి వప్పచెప్పి పోయాడు. యోగీంద్రుడు బ్రతికివుండగా కూడా పొలం అంతా యితనే చూస్తూవుండేవాడు. యోగీంద్రుడు అంత శ్రద్ధ వహించేవాడు కాడు. కారణం మామగారి దగ్గర బోలెడు డబ్బున్నది. అందుచేతనే పితృదత్తమైన యీస్వల్ప ఆస్తిని అతడు జాగ్రత్త చేయలేదు. చేయవలసిన అవసరంకూడా కనపడలేదు. తర్వాత వీరు చనిపోయినప్పటినుంచీ చటర్జీ గారు ఏ ఆటంకాలూ లేకుండా ఈ ఆస్తిని అనుభవిస్తూ తన అధికారంలో ఉంచుకొన్నారు. ఇపుడు మాధవి

ఇన్నేళ్ళ తర్వాత తిరిగి వచ్చి చటర్జీగారి భుక్తానికి భంగం కలిగించింది. చటర్జీగారికి చాలా అన్యాయంగా తోచింది. మాధవి ద్వేషంతోనే ఇలా చేయించినకూడా స్పష్టంగా గ్రహించారు. చాలా కష్టంతో ఆమె యింటికి వచ్చి—"అదే, అమ్మాయీ! నీకన్న రెండేళ్ళ కాలంగాను పది సంవత్సరాల శిస్తు బకాయి వుంది. వడ్డీ మొదలుతో ఇప్పుడది పంద రూపాయలదాకా అయింది. వేలం వేయటానికి సిద్ధంగావున్నారు," అని అన్నాడు.

మాధవి అసహ్యించుకొంటూ సంతోష్ కుమారుని చేత "డబ్బుకోసం ఏమీ దిగులుపడనక్కర్లేదు" అని చెప్పించి, వెంటనే వంద రూపాయల నోటు ఒకటి యిచ్చి పంపించింది. ఈ డబ్బు చటర్జీగారికి చాలా విధంగా ఉపయోగపడింది.

మాధవి యింత తేలిగ్గా వదలిపెట్టలేదు. సంతోషుని పంపి—"కేవలం యిరవైరెండెకరాల మీదనే మా మామగారికి భుక్తి గడుస్తూ వస్తున్నది కాబట్టి యింకా భూమి ఉండాల్సి ఉంది. మిగతా భూమి ఎక్కడ - ఎవరి దగ్గర ఉన్నది?" అని అడిగించింది.

చటర్జీ మహాశయుడు మహా కుపితుడై స్వయంగా వచ్చేసి "అదంతా అమ్ముకు పోయింది. కొద్దిగావుంటే మక్తాకు యిచ్చి వుంది. ఏడెనిమిది సంవత్సరాల నుంచీ జమీందారుకు పన్నులు చెల్లించకపోతే భూమి ఎట్లా ఉంటుంది?" అని జవాబిచ్చాడు.

"భూమిలో ఏమీ పండటం లేదా, యింకా శిస్తు

చెల్లించక పోవటానికి? నిజంగా అమ్ముకు పోయి వుంటే దాన్ని మళ్ళీ తీసుకోవటానికి ప్రయత్నిస్తాను. కాయితాలూ అవీ యెవరి దగ్గర ఉన్నవి?"

చటర్జీగారు ఏదో జవాబిచ్చారు. మాధవికి అది అర్థం కాలేదు బ్రాహ్మణుడు మెల్లగా ఏదో గొణుక్కున్నాడు. తర్వాత గొడుగు వేసుకొని తిన్నగా జమీందారుగారి కచేరీ వుండే లలితగ్రామం బయలుదేరాడు. ఈ గ్రామం లోనే సురేంద్రుడు ఉండేది. మధురబాబుకచ్చేరీ కూడా ఇక్కడే. ఏ డెనిమిది కోసుల దూరం నడచి తిన్నగా మధురబాబు దగ్గరకు పోయి—"రక్షించు, బాబూ! బీద బ్రాహ్మణ్ణి. ఇళ్ళ వెంట తిరిగి బిచ్చ మెత్తుకు తినాలి," అని పెద్దపెట్టున యేడ్చాడు.

మధురబాబుదగ్గరకు రోజూ యిలా చాలామంది వస్తూ వుంటారు. "ఏమి వచ్చింది?" అని అడిగాడు.

"రక్షించాలి, బాబూ—"

"నీ కేమొచ్చింది?"

విధుచటర్జీ అపుడు మాధవి యిచ్చిన వందరూపాయలు వారిచేతిలో దక్షిణగా పెట్టి—"న్యాయమూర్తులు, తమరు రక్షించకపోతే నా సర్వమూ పోతుంది."

"సరే, వివరంగా చెప్పు."

"నాది గోవిందపురం. పేరు విధుచటర్జీ. రామతను సన్న్యాలు విధవ కోడలు ఇన్నాళ్ల తర్వాత ఎక్కడనుంచో వచ్చి నాఆస్తి నంతా దఖలు చేసుకోవాలని చూస్తున్నది."

మధురబాబు నవ్వుతూ—"ఆమె నీఆస్తినంతా దఖలు

పరచుకోవాల నంటున్నదా లేక నీవే ఆమె ఆస్తినంతా స్వాధీన పరచుకోవా లంటున్నావా ?" అని అడిగాడు.

బ్రాహ్మణు డపుడు జందెం ముట్టి మధురబాబు రెండు చేతులూ పట్టుకొని "నేను పది సంవత్సరాలనుంచీ సర్కారువారి శిస్తు చెల్లిస్తూ వస్తున్నాను, బాబూ!" అన్నాడు.

"ఫలసాయం అనుభవిస్తున్నప్పుడు శిస్తు చెల్లించవా?"

"బాబూ, తమరు రక్షించాలి —"

మధురబాబు కీలు కనిపెట్టాడు—"విధవను మోసపుచ్చాలని చూస్తున్నావా? "

బ్రాహ్మణుడు గుడ్లు వప్పజెప్పి ఊరుకున్నాడు.

"ఎన్నెకరాల భూమి ?"

" పాతిక ఎకరా లుంటుంది. "

మధురబాబు ఖరీదు అంచనావేసి—"కనీసం మూడు వేల రూపాయలు చేస్తుంది. కచేరికి నజరానా ఎంత చెల్లిస్తావు?" అని అడిగాడు.

"తమరు సెలవిచ్చినంత! — మూడువందల రూపాయలు."

"మూడు వందలిచ్చి మూడువేల రూపాయల ఆస్తి కాజేస్తావా? నావల్ల ఏమీ కాదు."

బ్రాహ్మణుడు పొడికంట తడిపెట్టుకొని, "మరి యెంత సెలవిస్తారు?" అన్నాడు.

"ఒక వెయ్యి ఇస్తావా? "

తర్వాత యిద్దరూ రహస్యంగా చాలాసేపు మాట్లాడుకున్నారు. ఫలితంగా పది సంవత్సరాల శిస్తు బకాయీ—

దానికి వడ్డీ కలిసి పదిహేను వందల రూపాయలకు, మాధవి మీద దావా పడింది. సమను జారీ అయింది కాని మాధవి దాకా రాలేదు. ఎక్స్‌పార్టీ డిక్రీ అయింది. మాస మున్నర గడిచినాక శిస్తు బకాయికి గాను జమీందారు దావా వేసి ఇల్లూ పొలమూ జప్తుచేశాడని మాధవి తెలుసు కున్నది.

"మీ దేశం మొగలాయి రాజ్యమా ఏం, తల్లీ?"— మాధవి పొరుగావిడను అడిగింది.

"ఎందుకని?"

"ఎందుకనేమిటి? నా ఆస్తినంతా ఒకమనిషి పట్ట పగలు దోచి వేయడం మీరు చూడటంలేదా?"

"మావల్ల ఏమవుతుంది? జమీందారుగారే వేలం వేస్తే మాబోటి బీదా బిక్కా ఏమి చేయగలం?"

"నాకు తెలియకుండా నా ఇల్లు వేలం వేయుటమా! ఇంత ఘోరం ఎక్కడన్నా వుందా? జమీందారు ఎలాంటి వాడేమిటి?"

పొరుగావిడ జమీందారు గారి సంగతి అంతా వివ రంగా చెప్పి, "ఇంత అత్యాచారి, ఇంతగా ప్రజలను పీడించే జమీందారును ఈప్రాంతాల్లో నేనెప్పుడూ చూడలే"దని తేల్చింది.

"జమీందారు గారిని స్వయంగా చూస్తే లాభం ఉండదా?"_ మాధవి భయంతో అడిగింది. సంతోష కుమారునికోసం ఈపనికికూడా ఆమె వొప్పుకున్నది.

పొరుగావిడ అప్పుడేమీ చెప్పలేదు. కాని రేపు తన

మేనల్లుణ్ణి కనుక్కొనివచ్చి చెప్తానని వాగ్దానం చేసింది. ఆమె మేనల్లు డిదివరకు రెండుసార్లు లలితగ్రామం వెళ్ళాడు. జమీందారుగారిసంగతీ మేనేజరుసంగతీ అతనికి బాగా తెలుసును. వీరిదే కాదు, వాటికాగృహంలో ఉండే ఏలోకేశి సంగతికూడా అతడు వినివచ్చాడు. 'మాధవి జమీందారును చూడటం ఉచితమా కాదా' అని మేనత్త అతనిని అడిగినప్పుడు, ముఖాన్ని సాధ్యమైనంతవరకు గంభీరంగా పెట్టి, "ఆమెవయస్సెంత?" అని ప్రశ్నించాడు.

"ఇరవై, ఇరవైయొకటి ఉంటుంది."

"చూపులకు ఎలా ఉంటుంది?"

"దేవకన్యక!"

అప్పు డతడు ముఖభంగిమ మార్చి— "చూస్తే పని కావచ్చు. కాని ఆమె ఈరాత్రే పడవ కుదుర్చుకుని తండ్రి గారింటికి వెళ్ళటం మంచిదని నా ఉద్దేశం," అన్నాడు.

"ఎందుకని?"

"నీవు చెప్పావుగా, ఆమె దేవకన్యకని."

"అయితే ఏం?"

"అదే అసలు మూలం, చూపులకు అందంగా ఉన్నారంటే జమీందారు సురేన్‌రాయి చేతిలోనుంచి తప్పించుకో లేరు."

మేనత్త పెదవిమీద వేలు పెట్టుకొని— "ఏమిటి! అంతేనా?" అన్నది.

"ఆ! అంతే. ఈసంగతి దేశమంతటికీ తెలుసు!" అన్నాడు మేనల్లుడు మందహాసం చేస్తూ.

" అయితే పూడటం మంచిది కాదా? "

" ఎంతమాత్రమూ మంచిది కాదు. "

" మరి ఆ సినీస్త్రీలన్నీ పోతున్నాయిగా? "

" చటర్జీగారు ఈ వ్యవహారంలో ఉన్నపుడు ఇంకా ఆ స్త్రీమీద ఆశగా ఉన్నారు! కులీనుల పిల్ల. ఆఖరికి ధర్మ్మా కూడా పోగొట్టుకుంటుందా? "

మర్నాడు ఆమె మాధవికి ఆ సంగతంతా చెప్పింది విని మాధవి స్తంభించి పోయింది. ఆ వేళంతా జమీందారు సురేన్ రాయ్ సంగతే తలోచిస్తూ ఉన్నది. 'సురేన్ రాయ్' పేరు ఆమెకు చాలా పరిచితమైందే. కాని తాను ఎరిగిన వ్యక్తిస్వభావంతో ఇతని స్వభావ మేమీ కలియటం లేదు. అయిదు సంవత్సరాల క్రిందట ఈ పేరు ఆమె ఎన్నో సార్లు తలచింది. కాని ఇప్పుడు మరచిపోయినది మళ్ళీ జ్ఞాపకం వచ్చింది

స్వప్నాలలోనూ, యోచనలోను ఆమెకు రాత్రంతా నిద్ర పట్టలేదు. పూర్వప్రసంగములు అనేకం జ్ఞాపకం వచ్చినవి. చాలాసార్లు ఆమె కళ్ళవెంట నీరు కారింది. మర్నాడు సంతోషకుమారుడు, " అత్తయ్యా, నేను అమ్మదగ్గరికి పోతా, " నని భయపడుతూ అడిగాడు.

మాధవికూడా అక్కడికే వెళ్ళాలని ఒకవిధంగా నిశ్చయించుకున్నది. ఇక్కడినుంచి కదిలితే ఆమెకు కాశీ వెళ్ళటం తప్ప గత్యంతరం లేదు. సంతోషునికోసం జమీందారునుకూడా చూడ దలచుకొన్నది. కాని ఇరుగుపొరుగు వారు గట్టిగా వద్దన్నారు. ఇప్పుడు ఎక్కడకు పోవాలన్నా

ఇంకో కొత్త ఉత్సాహం వచ్చి కూర్చుంది, రూప యౌవనాలు!— "హా భగవాన్! ఈ ఉత్సాహాన్నెంకా నన్ను అంటిపెట్టుకొనే ఉన్నావా?" అని మాధవి లోలోపల అనుకొన్నది. ఇన్నేటికి పది సంవత్సరాలు గడిచి, ఆమె వీటిని మరిచిపోయింది. జ్ఞాపకం చేసేవారు కూడా ఎవ్వరూ లేరు. భర్త చనిపోయిన తరువాత పుట్టింటికి వెళ్ళినప్పుడు అందరూ ఆమెను "బడదీదీ" అని పిలిచారు; అందరూ "తల్లీ!" అన్నారు. ఈ [illegible] తో పూరించిన సుఖాలు ఆమె మనస్సును ఇంకా పరిపూర్ణం చేసివేసినవి. బడదీదీ గంభీరంగా పనులు చక్కబెట్టడం నేర్చుకున్నది, తప్పనిసరి ఆదర పేరులు పొంది పడి చప్పుడూ, ఈ నాడు రూప యౌవనాలు తలపుకు వచ్చాయి! ఎప్పుడూ మనస్సులో లేవు— ఇప్పుడు జ్ఞాపకం వచ్చాయి. అందుకనే వాటిని గురించి ఆలోచిస్తున్నది. విశేషించి ముఖ్యమైన సంగతి! ఆమెను ఎక్కడా చేసిన సేవ గౌరవం ఆదరించింది. "ఇక్కడి ప్రజలు అంధులా లేక పశువులా?" అని ఆమె అనుకొన్నది. కాని మాధవి చాలా కాలం గడిచినా అందరి మనస్సూ ఆమెమీదనే ఇరవై, ఇరవై రెండు ఏళ్ళకు వృద్ధాప్యంలోకి రాదని ఆమెకు తెలియదు.

తర్వాత మూడు రోజులకు జమీందారుగారి నౌకరు వచ్చి ఆమె నాకిట్లో తిష్ట వేసి సురేంద్రుడు కొత్తగా సంపాదించిన ఈ క్షేత్ర గ్రామముల కంతకీ తెలియజేయ నారంభించారు! మాధవి ఇల్లు వదలిపెట్టి, సంతోషుని చేయి పట్టుకొని, దాసీని అనుసరించి పోయి పడవ ఎక్కింది.

ఇంటిదగ్గరగానే నది. సోమరాపురం పోనివ్వమని నావికునితో చెప్పింది—ఒకమాటు ప్రమీలను చూస్తుంది. గోవిందపురానికి సోమరాపురం పదిహేను క్రోసుల దూరం ఉంటుంది. ప్రమీలను అక్కడే యిచ్చారు. ఒక సంవత్సరమైంది, ఆమె కాపురానికి పోయి. మళ్లీ చూట్టం పడుతుందో పడదోనని మాధవి ఇప్పుడే చూచి పోదలచుకున్నది. ఆమె కలకత్తాలో ఉంటే ప్రమీల ఎప్పుడైనా కనపడుతుంది, కాని మాధవి ఇక కలకత్తా పోదలచ లేదు.

సూర్యోదయంతోపాటు నావికులు నావను కూడా వదిలారు. నావ ప్రవాహానికి ఎదురుగా పోతూఉన్నది. గాలి కూడా అనుకూలంగా లేదు. అందుకనే, నావ వెదురు తోపుల మధ్యగుండా చువ్వలను తప్పించుకుంటూ నెమ్మదిగా పోతూఉన్నది. సంతోష కుమారుని ఆనందానికి మేర లేదు. వాడు నావమీద పడుతూఉన్న వెదురు బెత్తాలను విరవటంలో నిమగ్నుడై ఉన్నాడు. "గాలి యిలావుంటే రేపు మధ్యాన్నానికిగాని నావ సోమరాపురంచేర" దని నావికులు చెప్పారు.

ఇవ్వాళ ఏకాదశి. మాధవికి ఉపవాస దినం. కాని సంతోషునికోసం పడవ ఎక్కడన్నా ఆపి వంట చేయవలసి ఉంది. "పాడాగంజ్‌లో నావను కట్టివేస్తే వీలుగాఉంటుంది. అక్కడ సమస్తమూ దొరుకుతవి," అని నావికుడు చెప్పాడు.

"అలాగే చేయి, బాబు! పది ఘంటల లోపల కురవాడెలాగన్నా ఎంగిలి పడేటట్లు చూడు," అన్నది దాసి.

౬

కార్తీకమాసం వెళ్ళిపోవచ్చింది. కొంచెం చలికూడా ప్రారంభ మయింది. సురేంద్రుడు పైఅంతస్తు గదిలో కిటికీ దగ్గరగా టేబిలు ముందు కూర్చుని ఉన్నాడు. కిటికీలోంచి బాలసూర్యుని లేత కిరణాలు టేబిలు మీద పడుతూ ఉన్నాయి. ఆదృశ్యం చాలా మనోహరంగా ఉన్నది. సురేంద్రుడు అర్జీలూ, ఖాతా పుస్తకాలూ, జడ్జిమెంట్లూ ఒక్కొక్కటిగా తిరగవేస్తూ ఉన్నాడు. ఇవన్నీ చూడటం అతనికి అలవాటై పోయింది. ఈపని లేకపోతే అతనికి కాలం కూడా గడవటంలేదు. శాంతితో ఈవిషయమై చాలా పోట్లాటకూడా జరిగింది. చాలా వాదించినమీదట—అక్షరాల వంక చూచినంత మాత్రాన గుండెనొప్పి ఎక్కువ కాదనీ, అథవా బలవంతాన అక్కడ నుంచి కదలించినా విశేష ప్రయోజనమేమీ ఉండదనీ, ఆమెకు నచ్చ చెప్పాడు. అందుచేత శాంతి ఒప్పుకొని అవసరమైన సహాయంకూడా చేస్తూ ఉన్నది.

ఇపుడామెకు భర్తమీద పూర్తి అధికారం కలిగింది. ఆమె ప్రతిమాటా చలామణి అవుతూ ఉన్నది. నిజానికి, ఆమెమాట ఎప్పుడుకూడా తోసివేయబడలేదు. ఈదౌర్భాగ్యులైన మిత్రుల మూలానే శాంతి కొన్నాళ్ళు దుఃఖం అనుభవించింది. ఇపుడామె చెప్పినప్రకారం సురేంద్రుడు క్రిందకు దిగటంకూడా మానివేశాడు. శాంతి ప్రాణపదంగా

డాక్టరుగారి సలహా పాలిస్తూ వస్తున్నది.

ఇప్పుడే ఆమె రంగు దారంతో కొన్ని కాయితాలు కట్ట కట్టి కిందకు దిగి పోయింది. సురేంద్రుడు ఒక కాగితం మీది నుంచి దృష్టి మరల్చి "శాంతీ!" అని హఠాత్తుగా పిలిచాడు.

శాంతి ఏదో పనిమీద పోయింది. కాసేపట్లో తిరిగివచ్చి "పిల్చారా?" అని అడిగింది.

"ఆఁ ఒకమాటు కచేరికి వెళ్లి వస్తాను."

"వద్దు. ఏం కావాలో చెప్పండి, నేనే తెప్పించి యిస్తాను."

"ఏమీ లేదు. ఒకమాటు మధురబాబును చూడాలి."

"వారిని పిలిపిస్తాను. మీరు వెళ్లవద్దు! అయితే వారితో యిప్పుడంత అవసర మేమొచ్చింది?"

"కార్తీకమాసం గడిచినాక పనిలోకి రావద్దని చెప్పి వస్తాను."

శాంతికి విస్మయం కలిగింది. కాని సంతుష్టురాలై— "అతని అపరాధం?" అని అడిగింది.

"అపరాధ మేమిటో నేను సరిగా చెప్పలేను—కాని చాలా మెచ్చుమీరి పనులు చేస్తున్నాడు." తర్వాత కోర్టు సర్టిఫికెట్లూ ఇంకా కొన్ని యితర కాయితాలూ చూపిస్తూ అన్నాడు—"గోవిందపురంలో ఒక విధవ ఆస్తిపాస్తులన్నీ చాటుగా వేలం వేయించికొనేశాడు. నాకు మాటమాత్ర మయినా చెప్పలేదు."

"పాపం విధవదా! చేసింది మంచి పనికాదు—కాని వేలం వేసింది ఎందుకు?"—శాంతి విచారంతో అడిగింది.

"పది సంవత్సరాల నుంచీ శిస్తు బకాయి ఉంది వడ్డీ అసలూ కలిపి దానికే పది హేను వందలకు దావాచేశాడు."

డబ్బు సంగతి వినగానే శాంతికి మాధురబాబు మీద సానుభూతి కలిగింది. "ఇందులో మేనేజరు తప్పేమున్నది? అంత డబ్బు యెలా వదలి పెడతాడు?"—శాంతి మంద హాసం చేస్తూ అడిగింది.

సురేంద్రుడు అన్యమనస్కంగా ఆలోచిస్తు కూర్చొన్నాడు.

"అంతడబ్బు వదలిపెడతారా?" శాంతి మళ్లీ అడిగింది.

"వదలక ఒక నిరాధారు రాలైన విధవను యింట్లో నుంచి వెళ్లగొడతావా?—నీసలహా ఏమిటి?"

ఆమాటలలో వున్న 'జ్వాల శాంతికి అంటుకొన్నది. అప్ర తిభురాలై, "నేను ఇంట్లో నుంచి వెళ్లగొట్టమని చెప్పటం లేదు. అసలు మీడబ్బు మీరు ధర్మం చేస్తుంటే నేనెం దుకు అడ్డుపడతాను?" అని శోకంతో అన్నది.

సురేంద్రుడు నవ్వుతూ అన్నాడు: "అదికాదు, శాంతీ! నాడబ్బు నీదికాదా? నీవే చెప్పూ, నేను లేనప్పుడు నీవు—"

"అబ్బ! అవేమి మాటలండీ?—"

"నీవు నాకిష్టమైన పనులు చేయవా?"

శాంతి కళ్లలో నీరు తిరిగింది. భర్త ఆరోగ్యం కూడా సరిగా లేదు—"అలాంటి మాటలెందుకు చెప్తారండీ?" అన్నది.

"నాకు చాలా బాగుంటుంది. అందుకనే చెప్తాను. నీవు నా కోరిక తెలుసుకొని ఉండవా, శాంతీ?"

శాంతి ముఖం చెరుగుతో కప్పుకొని తల ఊపింది.

కాసేపు ఊరుకుని— "నా బడదీదీ పేరు!" అన్నాడు సురేంద్రుడు. శాంతి ముఖంమీద నుంచి చెరగు తీసి సురేంద్రునివంక చూసింది.

"ఇదిగో చూడు, నా బడదీదీ పేరు." అన్నాడు సురేంద్రుడు ఒక కాగితం చూపిస్తూ.

"ఎక్కడ?"

"ఇదిగో 'మాధవీదేవి' —ఈమె ఇల్లే వేలం వేశారు."

ఒక్క క్షణంలో శాంతి అనేక విషయాలు గ్రహించింది—"అందు చేతనేనా ఆ స్వంతా తిరిగి ఇవ్వాలంటున్నారు?" అని అడిగింది.

"అందుచేతనే తిరిగి ఇస్తాను, సర్వమూ—సమస్తమూ!" అని సురేంద్రుడు మందహాసం చేస్తూ జవాబిచ్చాడు.

మాధవి పేరు విని శాంతి దుఃఖితురాలైంది. లోపల కొంత హింసా భావం కూడా కలిగింది. "ఆమె మీ బడదీదీ కాదుగా! "మాధవీదేవి" అని మాత్రం ఉన్నది. పేరుకే—"

"బడదీదీ పేరును ఆ మాత్రమైనా గౌరవించనా?"

"గౌరవించండి, కాని ఆమెకీసంగతి ఏమి తెలుస్తుంది?"

"తెలుసుకో లేదని నేను అగౌరవం చేయగలనా?"

"ఈ పేరు చాలామందికి ఉన్నది."

"నీవు దుర్గా నామం రాసి దానిమీద కాలు పెట్టగలవా?"

"ఆ వేమి మాటలండి! దేవతల్ని అలా—"

సురేంద్రుడు నవ్వుతూ అన్నాడు—"సరే. నేనిక దేవ

తల పేర్లు ఎత్తను! కాని ఒకపని చేయగలవా, నీకు అయిదు వేల రూపాయలిస్తాను?"

"ఏం పని?" శాంతి ఉత్సాహంతో అడిగింది.

గోడను సురేంద్రుని ఫోటో ఉన్నది! దాని వంక చూపిస్తూ అన్నాడు—"ఆ బొమ్మను—"

"ఏం చేయాలి?"

"నలుగురు బ్రాహ్మణులచేత మోయించుకొని స్మశానంలోకి తీసుకెళ్ళి తగల బెట్టించాలి."

దగ్గరలో పిడుగు పడితే మొదట రక్తమంతా ఒక్క నిముషంలో ఎలా పీల్చుకు పోతుందో, సర్పదష్ట రోగిపలె ముఖం నీలవర్ణానికి ఎలా తిరుగుతుందో—అలానే శాంతి కూడా మొదట అయింది. నెమ్మదిగా మళ్ళీ ముఖంలోకి కళ్ళలోకీ రక్తం వచ్చింది—పిమ్మట కరుణా దృక్కులతో భర్త వంక చూస్తూ క్రిందకు నిశ్శబ్దంగా దిగిపోయింది. పురోహితుని పిలిపించి శాస్త్రరీత్యా శాంతి జరిగించమని చెప్పి, తన మీద ఒట్టుపెట్టుకొని—"బడదీదీ ఎవరైనా కానీయండి, ఆమె విషయంలో ఇక నేనేమీ మాట్లాడను!" అని ప్రతిజ్ఞ చేసింది. తర్వాత తలుపు బిగించి చాలా సేపటి వరకూ కన్నీరు కారుస్తూ కూర్చుంది. ఇంత కఠినవాక్యాలు ఆమె జీవితంలో ఎప్పుడూ విన లేదు.

సురేంద్రుడు కూడా కాసేపు నిశ్శబ్దంగానే కూర్చుని తర్వాత లేచి బయటికి వెళ్ళిపోయాడు. కచేరిలో మధుర బాబు కనబడగానే — "గోవిందపురంలో వేలం వేసింది ఎవరాస్తి?" అని అడిగాడు.

“రామతను సన్యాలు విధవ కోడలిని—”

“ఎందుకు?”

“పది సంవత్సరాలనుంచీ శిస్తు బకాయిపడింది”

“ఏదీ ఖాతా చూపించు, చూస్తాను—”

మధుర బాబు మొదట పాత బుద్ధు పడయాడు. తర్వాత కాసె తెప్పించుకుని “ఇంకా చిట్టాలు పాట్నా నుంచి తీసుకు రాలేదు,” అన్నాడు.

“తీసుకు రావటానికి మనిషిని పంపు. ఆవిడకు తల దాచుకోనివ్వటానికైనా చోటున్నదా?”

“లేదనుకుంటాను.”

“అయితే ఇప్పుడు ఎక్కడ ఉంటుంది?”

“ఇన్నాళ్ళ నుంచీ ఉంటున్నచోటనే ఉంటుందనుకుంటా,” అన్నాడు, మధుర బాబు ధైర్యం తెచ్చుకుని.

“ఇన్నాళ్ళనుంచీ ఎక్కడ ఉంది?”

“పలాశ్—తండ్రిగారింట.”

“తండ్రిగారి పేరేమిటో తెలుసునా?”

“ఆ, వ్రజరాజ లాహిడీ.”

“విధవ పేరు?”

“మాధవీ దేవి.”

సురేంద్రుడు తల వంచుకొని అక్కడే కూలబడ్డాడు. మధుర బాబుకు ఏమీ అర్థంకాలేదు. “ఏమయిందేమిటి?” అని అడిగాడు.

సురేంద్రుడు జవాబివ్వకుండా నౌకరును పిలిచి ఆజ్ఞాపించాడు—“మంచి గుర్రాని కొకదానికి జీను వేయమని

చెప్పు — నేనిప్పుడే గోవిందపురం వెళ్ళాలి. ఇక్కడికు గోవిం
దపురం యెంత దూరం ఉంటుందో తెలుసునా?"

"దాదాపు పదికోసు లుంటుంది."

"ఇప్పుడు తొమ్మిది ఘంటలయింది. ఒంటి ఘంట లోపుగా వెళ్ళగలనా?"

"వెళ్ళవచ్చు."

గుర్రం వచ్చినాక దానిపైన ఎక్కి "ఎటువైపు?" అని అడిగాడు సురేంద్రుడు.

"ఉత్తరపువైపు, కొంత దూరంపోయినాక పడమటికి తిరగాల్సి ఉంటుంది."

గుర్రంకొరడా దెబ్బతిని పరుగు పెట్టింది.

ఈమాటవిని శాంతి దేవతా గృహంలో తల నెత్తురు కారేట్టు నేలకు వేసి కొట్టుకొని — "దేవీ! ఇదేనా నీకోరిక! నా నాథుడు తిరిగి దక్కుతాడా!" అని రోదించింది.

తర్వాత ఇద్దరు గుర్రపు రౌతులు గోవిందపురం వెళ్ళిపోయారు. శాంతి కిటికీలోంచి కళ్ళు తుడుచుకొంటూ వారిని చూసింది — "కాళీమాతా! నీకు జోడు వేటలు బలిస్తాను — నీకు ఏమి కావలసినా ఇస్తాను. నా నాథుని తిరిగి ఇవ్వు. హృదయం చీల్చి రక్తం ఇస్తాను — ఎంత కావలసినా! ఓ దుర్గా! నీదాహం తీరేటంత రక్తం యిస్తాను!" అని కాళి నుద్దేశించి ప్రార్థించింది.

గోవిందపురం ఇంకా రెండు క్రోసులదూరం ఉంటుంది. గుర్రం దుమ్ము రేపుతూ నురుగు కక్కుతూ శక్తికొద్ది పరుగెత్తుతూ ఉంది. మిటమిటలాడే ఎండ—

తల మాడిపోతూ ఉన్నది.

గుర్రంమీద ఉన్నా, సురేంద్రుని శరీరం ఉడికిపోతూ ఉన్నది. లోపలఉన్న ప్రతి నాడీ బ్రద్దలవుతున్నట్టుగా తోచింది. వాంతి వచ్చేటట్టుగా కూడా ఉంది. భోక్కు మన్నాడు—రెండు గుక్కల నెత్తురు దుమ్ము కొట్టుకొని ఉన్న అతని చొక్కామీద పడింది. సురేంద్రుడు చేతితో మూతి తుడుచుకొన్నాడు.

ఒంటిఘంటకు ముందే గోవిందపురంచేరి ఊరిబయట ఉన్న దుకాణదారుని, "గోవిందపురం ఇదేనా?" అని అడిగాడు.

"ఆ."

"రామతను సన్యాల్ ఇల్లెక్కడ?"

"ఆవైపు—"

మళ్లీ గుర్రం పరుగెత్తింది. కాసేపట్లోనే తనకు కావలసిన ఇంటిముందుకువచ్చి నిలబడ్డాడు. వాకిట్లో వీరి బంట్రోతే ఉన్నాడు. యజమానుని చూడగానే నమస్కరించాడు.

"ఇంట్లో ఎవరున్నారు?"

"ఎవ్వరూ లేరండి."

"ఎవ్వరూలేరా—ఎక్కడికి వెళ్లారు?"

"ఉదయాన్నే పడవ చేసుకుని వెళ్లిపోయారండి"

"ఎక్కడకు—ఎటు?"

"దక్షిణపువైపుకు—"

"నది వొడ్డున త్రోవ ఉందా? గుర్రం పోవటానికి

పిలుందా?"

"నాకు తెలియదండి—లేదనుకుంటాను."

మళ్ళీ గుర్రం పరుగెత్తింది. రెండు కోసులు పోయినాక దోవ సరిగా లేదు. సురేంద్రుడు గుర్రాన్ని వదలిపెట్టి కాలి నడకను బయలుదేరాడు. ఒకమాటు గుడ్డలవంక చూచుకున్నాడు. చొక్కానిండా నెత్తురు, దుమ్ముతో కలసి ఎండుకు పోయి ఉన్నది. పెదవులవెంట ఇంకా నెత్తురు కారుతూనే ఉన్నది. నదిలోదిగి నోరు కడుక్కొని దోసెడు నీళ్లుతాగి మళ్లీ పరుగుతీశాడు. కాళ్ళను చెప్పులు లేవు. శరీరమంతా ధూళీ—నెత్తురు మచ్చలూ! అతని ఎదురు రొమ్మునిండా నెత్తురు ఎవరో చల్లినట్టుగా ఉన్నది.

పొద్దు బాగా ఏటవాలింది. కాళ్ళు ముందుకు సాగటం లేదు— ఒక్కమాటు గనక మేను వాల్చగలిగితే ఈ జీవితానికంతకూ సుఖనిద్ర పోవచ్చు. ఈ ఆశతోటే— అంతిమ శయ్యమీద ఈ జీవితానికంతకూ చిరవిశ్రాంతి దొరుకుతుందనే నమ్మకంతోటే...అతడు ఉన్మత్తునివలె పరుగెత్తుతూ ఉన్నాడు. ఈదేహంలో ఉన్న శక్తినంతా బాధను లెక్క జెయ్యకుండా—ఖర్చుపెట్టి మరణ శయ్యను ఆశ్రయిస్తాడు. ఇక లేవడు!

నదిమలుపు—అ కనపడేది నావకాదా? కూలీలు నది కట్టలు బాగు చేస్తున్నారు—"బడదీదీ" అని సురేంద్రుడు కేక వేశాడు.

ఎండి పోయిన గొంతు నుంచి మాట బయటకు రాలేదు. రెండు మూడు నెత్తురు చుక్కలు మాత్రం పడ్డవి.

"బడదీదీ!"—మళ్ళీ రెండు మూడు చుక్కల నెత్తురు.

కూలీలు పడవను ఆపించారు. సురేంద్రుడు దగ్గరకు వచ్చి మళ్ళీ పిల్చాడు—"బడదీదీ!"

ఆపగలంతా పస్తుండటంచేతనూ మనోవ్యథ మూలానా, మాధవి నిర్జీవి వలె నిద్రిస్తూఉన్న సంతోష కుమారుని పక్కన పండుకొని ఉన్నది హఠాత్తుగా ఈ పిలుపు ఆమె చెవిని పడింది.

పూర్వపరిచిత స్వరంతో ఎవరు ఆమెను పిల్చేది? మాధవి లేచి కూర్చుని ముఖం బయటికి పెట్టి చూసింది. శరీర మంతటా ఏమిటా రక్తం? మాష్టరుగారు కారూ?—"ఓ అమ్మా! శీఘ్రంగా నావను వొడ్డుకు పోనిమ్మని సరంగుతో చెప్పు"

సురేంద్రుడు నెమ్మదిగా నదిఒడ్డున మేను వాల్చాడు. అందరూ కలిసి సురేంద్రుని నావలోకి చేర్చారు, ముఖమూ కళ్ళూ తడిగుడ్డతో తుడిచారు. నావికులలో ఒకడు వీరిని ఎరుగు. వీరే లలితపురం జమీందారు గారని వాడు చెప్పాడు.

"లలితపురం ఈ రాత్రికి చేర్చగలరా? మీ అందరికీ తలా వొక హారం ఇస్తాను," అని మాధవి రక్షబిళ్ళఉన్న స్వర్ణ హారం మెడలో నుంచి తీసి వాడిచేతిలో పెట్టింది. స్వర్ణ హారం చూసి నావలోనుంచి ముగ్గురు మనుష్యులు తాడుభుజాన పెట్టుకొని దిగారు. "వెన్నెల రాత్రిళ్ళు, తెల్లవారే లోపల చేర్చగలం, తల్లీ!" అన్నాడు ఒక నావికుడు.

సాయంకాలం సురేంద్రునికి స్మృతి వచ్చింది. కళ్ళు

తెరచి మాధవి ముఖం వంక చూస్తూ ఉన్నాడు. మాధవి ముఖం మీద అప్పుడు అవగుంఠనం లేదు. శిరస్సు చెరగుతో కప్పిఉన్నది. సురేంద్రుని తల తొడమీద పెట్టుకొని ఆమె నిశ్చలంగా కూర్చుని ఉంది. కొంచెంసేపు అలానే చూచి సురేంద్రుడు అడిగాడు, "నీవు బడదీదీవా?"

మాధవి చీర చెరగుతో అతని పెదవి మీద ఉన్న రక్త బిందువులు జాగ్రత్తగా తుడిచింది. తర్వాత తనకళ్లు తుడుచుకొంది.

"నీవు బడదీదీ వా?"

"నేను మాధవిని."

సురేంద్రుడు కళ్లు మూసుకొని మృదుస్వరంతో అన్నాడు—

"ఆ, అదే—"

విశ్వం లోని విశ్రాంతి అంతా ఈ ఒడిలోనే దాగి ఉన్నట్టుంది. ఇన్నాళ్ళ తర్వాత సురేంద్రుడు దానిని వెదకి, అనుభవించ కలిగాడు. పెదవుల మీద రక్తముతో కూడిన చిరునవ్వు కూడా కనిపించింది. "బడదీదీ, ఎంత బాధ!" అని నిట్టూర్చాడు.

గలగల నీళ్ళను కోసుకుంటూ నావ పోతూ ఉన్నది. పడవ కప్పులోంచి సురేంద్రుని ముఖం మీద చంద్ర కిరణాలు పడుతూ ఉన్నవి. దాసి చిరిగిపోయిన విసనకర్ర తీసుకొని నెమ్మదిగా విసురుతూ ఉన్నది. సురేంద్రుడు నెమ్మదిగా—"ఎక్కడికి పోతున్నావు?" అని అడిగాడు.

"ప్రమీల అత్తగారింటికి!" అన్నది మాధవి భగ్న

కంఠంలో.

“ఛీ, ఇలాంటి స్థితిలో మళ్ళీ ఇంటికి పోవచ్చునా, బడదీదీ?”

౧౦

స్వగృహమున తన పడకగదిలో బడదీదీ ఒడిలో తల పెట్టి సురేంద్రుడు మృత్యుశయ్య మీద పడుకుని ఉన్నాడు. కాళ్ళు రెండూ శాంతి తన ఒడిలో పెట్టుకొని కన్నీటితో కడిగివేస్తూ ఉన్నది. పాబనాలో ఉన్న డాక్టర్లు వైద్యులూ అందరూ ఎంతగా ప్రయత్నించి, పరిశ్రమ చేసికూడా రక్తాన్ని ఆపలేకపోయారు. అయిదు సంవత్సరాల క్రితం తగిలిన ఆ దెబ్బమూలానే ఇప్పుడు రక్తం కక్కుతున్నాడు.

మాధవి అంతరంగంలో ఏమున్నదో నేను చెప్పలేను. నాకు సరిగా తెలియదు కూడా. కాని, అయిదు సంవత్సరాల క్రితం జరిగిన సంగతులు జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొంటున్నదని మాత్రం ఊహిస్తున్నాను. ఇంట్లోనుంచి అప్పుడామె అతన్ని వెళ్ళగొట్టిందికాని తిరిగి తీసుకురాలేక పోయింది. ఇప్పుడు, అయిదు సంవత్సరాలు గడిచినాక సురేంద్రుడామెను తిరిగి తీసుకువచ్చాడు.

పొద్దు కుంకింది. గదిలో దీపం జ్యోతివలె వెలుగుతున్నది. సురేంద్రుడు ఒకమాటు మాధవి ముఖం వంక చూశాడు. కాళ్ళదగ్గర శాంతి కూర్చుని ఉన్నది. ఆమెకు వినపడుతుందేమోనని మాధవి ముఖమును చేతితో దగ్గరకు లాగి మెల్లగా అన్నాడు—‘‘బడదీదీ! నీకాలోజు

జ్ఞాపకమున్నదా— నన్ను ఇంట్లోనుంచి వెళ్ళగొట్టితివే! దానికే నిన్నిప్పుడు వెళ్ళగొట్టి పగ తీర్చుకున్నాను ఏమంటావ్— బదులు భర్తీ అయిందా?"

ఒక్క క్షణంలో మాధవి స్మృతి తప్పి సురేంద్రుని పక్కనే పడిపోయింది. తెలివివచ్చేవరకు ఇల్లాంతా రోదన ధ్వనితో నిండి ఉన్నది.

లక్ష్మీ ప్రెస్, తెనాలి 1000/4—1939

యువ ప్రచురణలు

నాలుగేసి అణాలు

యువానుబంధం ఆరు అణాలు

అనువాదం—చక్రపాణి

యువకార్యాలయం, తెనాలి